

● **Το Άγιο Σπήλαιο της Βηθλεέμ**

Το Ιερό Προσκύνημα της Γεννήσεως του Χριστού ανά τους αιώνες.

Του **Αγαμέμνονος Τσελίκα**

● **Το χωριόν των Ποιμένων.**

Ο ταπεινός τόπος που έγινε, παγκοσμίως, καθγιασμένος χώρος προσκυνήματος της Χριστιανοσύνης.

Του **Γιάννη Μείμαρη**

● **Η Βασιλική της Γεννήσεως** Μεγαλοπρεπής ναός, λαμπρό δημιούργημα της βυζαντινής ορθόδοξης αρχιτεκτονικής και τέχνης.

Του **Γ. Π. Λάββα**

● **Αναστηλώσεις και ανακαινίσεις**

Περικαλλής και περίτεχνα διακοσμημένος ο Ναός της Γεννήσεως διασώθηκε σχεδόν άθικτος στη διάρκεια των αιώνων.

Του **Νικολάου Π. Ολυμπίου**

● **Το έργο της Ορθοδόξου Κοινότητας**

Η κοινωνική, πνευματική και πολιτιστική προσφορά του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων στην Κοιλιάδα των Ποιμένων.

Του **Μητροπολίτου Τιβεριάδος Αλεξίου**

● **Η ζωγραφική της Βασιλικής**

Ψηφιδωτές παραστάσεις, επιγραφές, ξυλόγλυπτα και τοιχογραφίες του Ναού διασώζονται έως σήμερα.

Του **Αθανασίου Παλιούρα**

● **Δυτικοί περιηγητές στη Βηθλεέμ**

Οι μαρτυρίες και οι περιγραφές των ξένων ερευνητών και ζωγράφων μάς προσφέρουν πολύτιμες πληροφορίες.

Της **Ελεονώρας Ναβίρι**

● **Οι υμνογράφοι της Γεννήσεως**

Καίρια και συγκινητική η κατάθεση των ποιητών στην κορυφαία στιγμή του Χριστιανισμού.

Του **Ι. Μ. Χατζηφώτη**

● **Δύο χιλιετίες Χριστιανισμού**

Το Πατριαρχείο Ιεροσολύμων πρωτοστατεί στον λαμπρό εορτασμό των 2.000 χρόνων της Ενσαρκώσεως του Κυρίου.

Του **Μητροπολίτου Λύδης Τιμοθέου**

Εξώφυλλο: Βηθλεέμ. Ναός της Γεννήσεως του Χριστού. Λεπτομέρεια από την εικόνα της Γεννήσεως.

Οπισθόφυλλο: Το σημείο της Γεννήσεως του Χριστού στο Άγιο Σπήλαιο (φωτ.: Εκδ. «Μίλητος»)

Υπεύθυνη «Επτά Ημερών»
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΡΑΪΟΥ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Το Άγιο Σπήλαιο της Βηθλεέμ

Το Ιερό Προσκύνημα της Γεννήσεως του Χριστού ανά τους αιώνες

Του Αγαμέμνονος Τσελίκα

Φιλολόγος - Παλαιογράφος προϊστάμενος του Ιστορικού και Παλαιογραφικού Αρχείου του Μορφωτικού Ιδρύματος της Εθνικής Τραπέζης.

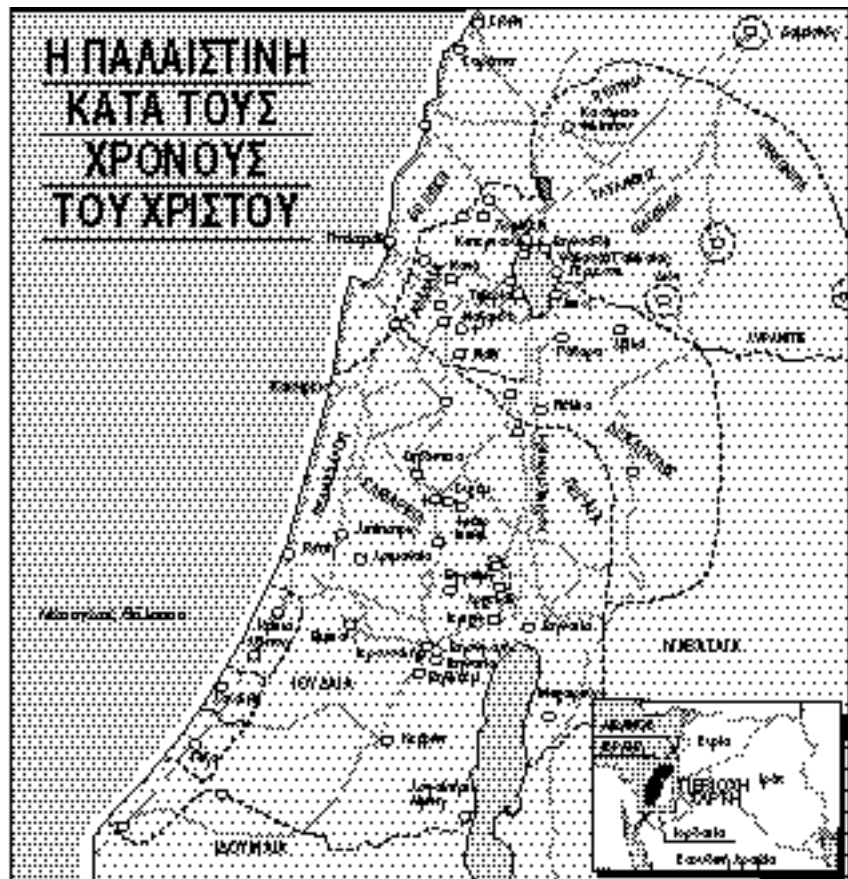
Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ κατά σειράν προσκυνηματικός τόπος της χριστιανοσύνης στην Αγία Γη είναι το Σπήλαιο της Γεννήσεως του Χριστού στη Βηθλεέμ. Αν μεγάλος πόθος κάθε προσκυνητή είναι να αξιωθεί να γονατίσει μπροστά στον Πανάγιο Τάφο στα Ιεροσόλυμα και να ανάψει το κεριά του με το Άγιο Φως της Αναστάσεως,

Επιμέλεια αφιερώματος:
Κ.ΣΤΗΣ ΒΑΤΙΚΙ-ΤΗΣ

αμέσως κατόπιν παίρνει το δρόμο για τη Βηθλεέμ, κάνοντας μια ανάστροφη διαδρομή στο χρόνο και στα ιστορικά γεγονότα σχετικά με τη ζωή του Χριστού. Από το θάνατο και την Ανάσταση πάει στη Γέννηση, από τον λαξευτό με ανθρώπινα χέρια Τάφο πάει στο Άγιο Σπήλαιο, που η φύση χειροποίητα πρόσφερε ως καθέδρα του νεογέννητου Βασιλέα.

Βγαίνοντας από την Πύλη του Δαυίδ από τα Ιεροσόλυμα θα κατηγορήσει στους πρόποδες του λόφου της Σιών προς τα νότια, θα περάσει στην απέναντι πλευρά του χειμάρρου Γειών και θα βρεθεί στην κατάφυτη πλαγιά, που άλλοτε ονομαζόταν από τους αγιοταφίτες μοναχούς Νικηφορία. Από εκεί και κάτω ο δρόμος για τον πεζοπόρο προσκυνητή είναι ομαλός και ευχάριστος, αφού γνωρίζει ότι ούτε μισό γύρισμα του ήλιου δεν χρειάζεται για να φτάσει στον προορισμό του. Στα μισά σχεδόν του δρόμου θα περάσει από το Κάθισμα της Παναγίας και λίγο παραπέρα θα αντικρύσει επιβλητικό το καστρομονάστηρο του Προφήτη Ηλία περιστοιχισμένο από τον μεγάλο πατριαρχικό ελαιώνα. Εκεί θα ξαποστάσει για λίγο και θα φέρει στο μυαλό του τον προφήτη να τον ξυπνάει ο άγγελος και να του λέει «*Ανάστα, φάγε και πίε ότι μακρά από σου η οδός*».

Για τον προσκυνητή όμως που έχει πάρει τον αντίθετο δρόμο, ο κόπος του ταξιδιού θα τελειώσει γρήγορα. Μόλις αφήσει πίσω του τον Τάφο της Ραχήλ, το προσκύνημα των Εβραίων, θα αντικρύσει στην απέναντι κορυ-

φογραμμή τα σπίτια της Βηθλεέμ και στην άκρη της δεσπόζει πάνω από την κοιλάδα των Ποιμένων το μεγάλο συγκρότημα του προσκυνήματος με τη βασιλική της Αγίας Ελένης. Φτάνοντας στη μεγάλη λιθόστρωτη πλατεία, μπροστά στο ναό, δεν καταλαβαίνει πόσο αυτός είναι μεγάλος.

Ιερή κατάνυξη

Η σημερινή κύρια είσοδος είναι χαμηλή και στενή με έναν ογκόλιθο ως υπέρθυρο. Περνώντας τη βρίσκεται σε ένα σκοτεινό χώρο και αφού προχωρήσει λίγα βήματα συναντά μια μεγάλη πύλη και ήδη ξανοίγεται μπροστά του η τεράστια εκκλησία σε μια σειρά από διπλές κιονοστοιχίες δεξιά και αριστερά να καταλήγουν στο βάθος στο χρυσοποικίλο τέμπλο του υπερυψωμένου Ιερού Βήματος. Το λιγιστό φως που μπαίνει από τα παράθυρα κάτω από την ξύλινη στέγη, η αντήχηση των φωνών που δημιουργεί ο χώρος, οι σκοτεινές μορφές των αγίων που είναι ζωγραφισμένοι στις κολόνες προκα-

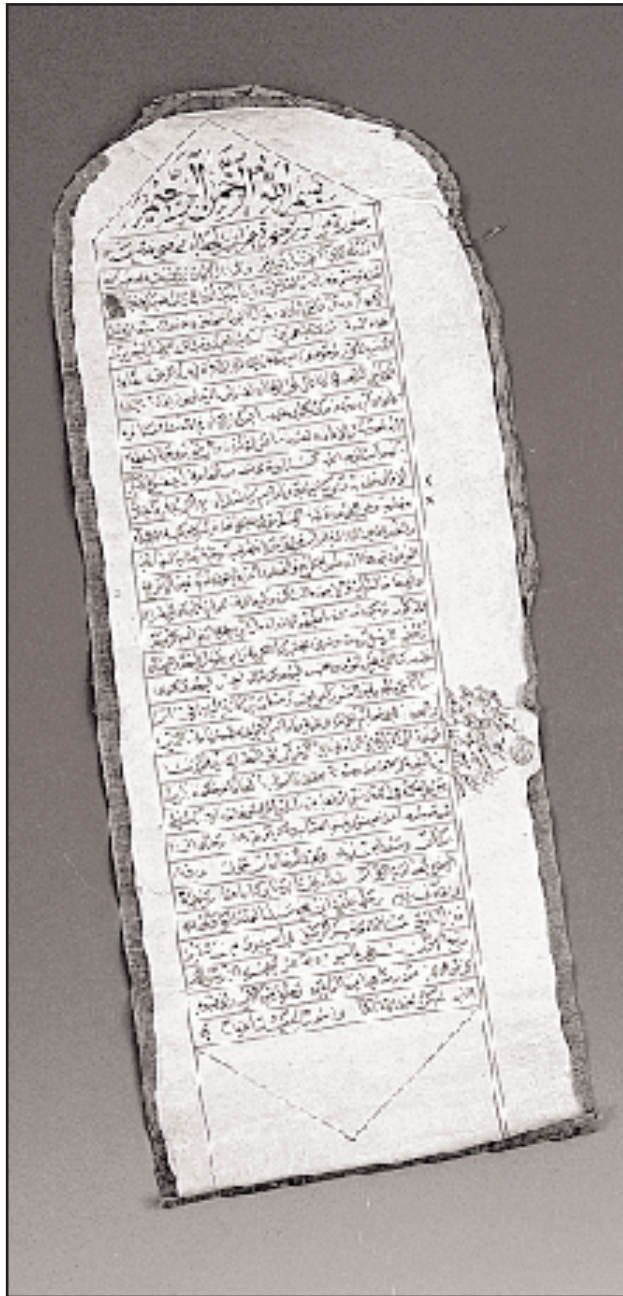
λούν δέος. Ο πόθος και αγωνία να φτάσει όσο γίνεται πιο γρήγορα στον τόπο της Γεννήσεως τον κάνει να μην προσέξει ούτε το αρχαίο βαπτιστήριο στα δεξιά, ούτε το μωσαϊκό διάκοσμο στο δάπεδο και στους τοίχους του μεσαιού κτίους.

Μέσα από την ευαγγελική περιγραφή και την εικονογραφία της Γέννησης έχει φτιάξει στη φαντασία του ένα βράχο ψηλόν, απομονωμένο στην ερημιά, έχοντας στη μέση το Σπήλαιο, αρκετά μεγάλο και ευρύχωρο, με τη φάτνη των αλόγων ζώων. Η διαμόρφωση του χώρου με το κτίσιμο της βασιλικής κάθε άλλο παρά ανταποκρίνεται σ' αυτό που περιμένει να δει. Ο προσκυνητής θα οδηγηθεί προς τα δεξιά ή τα αριστερά του ναού, πίσω από τη θέση των αντίστοιχων χορών κοντά στο Άγιο Βήμα και θα βρεθεί σε μια ημικυκλική πέτρινη κλίμακα, που καταλήγει στον πραγματικό τόπο της Γέννησης, μέσα στο Άγιο Σπήλαιο. Κατεβαίνοντας κάθε ήχος και θόρυβος χάνεται και μια γλυκειά θαλπωρή αναδύται από το

Συνέχεια στην 4η σελίδα

Η πρόσοψη της Βασιλικής της Γέννησης (φωτ.: από το βιβλίο «Αγιοι Τόποι», Εκδ. «Ε. Τζαφέρης Α.Ε.»).

Αντίγραφο της συνθήκης του Ομάρ. Αρχείο Πατριαρχείου Ιεροσολύμων (φωτ.: Εκδ. «Μίλητος»).

Το πρωτότυπο Χάτι - σερίφ του σουλτάνου Σελήμ Α'. Αρχείο Πατριαρχείου Ιεροσολύμων, (φωτ.: από το βιβλίο «Ιερουσαλήμ», Εκδ. «Μίλητος»).

Αποψη της Βηθλεέμ, έργο του Otto Georgi, 1857.

Συνέχεια από την 2η σελίδα

Σπήλαιο. Ηδη βρίσκεται μπροστά στο σημείο που η Παρθένος έφερε στον κόσμο τον Μεσία, στο σημείο που ο προαιώνιος Λόγος έγινε σάρκα. Τότε, όταν γονατίσει και προσκυνήσει τον αστέρα, ως ένδειξη του αγιασμένου τόπου και γυρίσει τη ματιά του προς τα δεξιά, στο μικρό κοίλωμα του βράχου με τη Θεία Φάτνη και ακόμα γύρω στον υπόλοιπο χώρο, τότε και μόνο καταλαβαίνει πόσο ταπεινά ήρθε στον κόσμο ως άνθρωπος ο Ιησούς.

Ο επάνω ναός και η μεγαλοπρέπιά του έχει ξεχαστεί και ο νους θεωρεί ότι μόνο αυτός ο χώρος υπάρχει, έτσι γαλήνιος, ήσυχος, υπερκόσμιος. Σιγά σιγά ανακαλεί στη σκέψη του το γεγονός. Η Παναγία εδώ, το Θείο Βρέφος δίπλα στη φάτνη, τα ζώα, ο Ιωσήφ παραπέρα, οι ποιμένες οδηγημένοι από την αγγελική φωνή, που έτρεξαν πρώτοι να προσκυνήσουν, το υπέρλαμπρο φως του αστεριού, ο δοξαστικός ύμνος των αγγέλων, όλα γίνονται μια πραγματικότητα. Και να τώρα ύστερα από τόσα χρόνια συμμετέχει και αυτός σ' αυτό το θείο θαύμα. Αυτό το μικρό σπήλαιο ξαφνικά παίρνει διαστάσεις ουράνιες και γίνεται το κέντρο του σύμπαντος. Είναι ακριβώς αυτό το σημείο από το οποίο σύμφωνα με τον μεγάλο υμνογράφο Ρωμανό τον Μελωδό η Εύα άκουσε σαν πρωινό κελαϊδισμό χελιδονιού την υμνολογία της Θεοτόκου προς τον Ιησού και ανασκίρτησε ξυπνώντας τον Αδάμ από τον ισοθάνατο ύπνο του και λέγοντάς του: *Τα αρχαία γαρ παρήλθε και νέα πάντα δείκνυσιν ο της Μαριάμ γόνος Χριστός... ως στάχης ορθώθητι· το γαρ έαρ σε έφθασεν Ιησούς Χριστός ως αύρα γλυκερά.*

Λένε πως τη νύχτα των Χριστουγέννων, όταν τελείται η Θεία Λειτουργία και στον ναό και στο Σπήλαιο τα αστέρια στον ουρανό είναι πιο λαμπερά και η παγωνιά του χειμώνα γλυκαίνει. Κι όταν η λειτουργία τελειώσει ο Αυγερινός που μένει μόνος του στο στερέωμα ολόλαμπρος μοιάζει σαν εκείνο το αστέρι των Μάγων να στέκεται πάνω από το Σπήλαιο και πάνω από τον κόσμο όλον στέλνοντας παντού το μήνυμα *Δόξα εν Υψίστοις Θεώ και επί γης ειρήνη εν ανθρώποις ευδοκία.*

Συνθήκη Ομάρ Χατάι

Το Ιερό Προσκύνημα της Βηθλεέμ ως χώρος λατρείας έχει και αυτό τη δική του ιστορία μέσα στο πέρασμα των αιώνων από την ίδρυση του Ορθόδοξου Πατριαρχείου Ιεροσολύμων ως σήμερα. Ανέκαθεν εθεωρείτο τόπος που ανήκε στην απόλυτη δικαιοδοσία του και με αυτήν την ιδιότητα συμπεριλαμβάνεται στο κείμενο της συνθήκης του Ομάρ Χατάι, του Αραβα χαλίφη κατακτητή των Ιεροσολύμων και της βυζαντινής επαρχίας της Παλαιστίνης γενικότερα, προς τον πατριάρχη Σωφρόνιο το έτος 638: *Μια παλαιά μετάφραση του ορισμού αυτού αναφέρει: Και να φυλάττετε τας εκκλησίας τους και τα μοναστήρια τους και τα προσκυνήματά τους οπού είναι εις τα χέρια τους, μέσα και έξω, τον Αγιον Τάφον και την Αγίαν Βηθλεέμ εις την Γέννησιν του Χριστού και να είναι επά-*

Γενική άποψη της Βηθλέεμ (φωτ.: Εκδ. «Ε. Τζαφέρης Α.Ε.»).

νω τους ειρήνη μεγάλη, την εκκλησίαν και το σπήλαιον με τες πόρτες του νότου, της μεσημβρίας και της δύσεως.

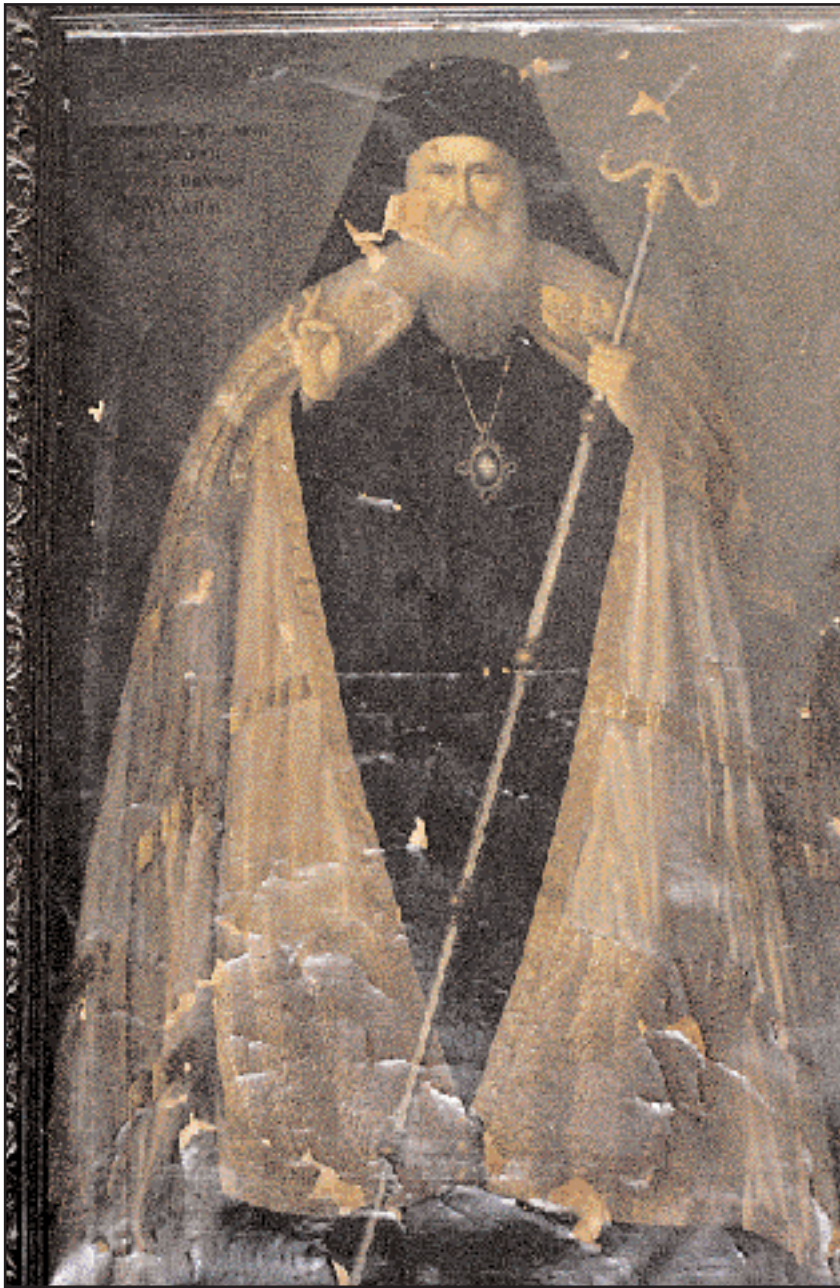
Κατά την πρώτη περίοδο της αραβοκρατίας η βασιλική παραμένει στα χέρια των Ορθοδόξων και παρά τους διωγμούς των χριστιανών, ιδίως επί της χαλιφείας του Χακίμ, η βασιλική εκ θαύματος διασώζεται. Ο μεταξύ Ορθοδόξων και Λατίνων ανταγωνισμός για την κυριότητα των προσκυνημάτων δεν αφήνει ανέπαφη και τη Βηθλεέμ. Επί της Σταυροφορικής εποχής, το έτος 1099 κατά την ημέρα των Χριστουγέννων, έγινε η εκλογή του Λατίνου πατριάρχου, εγκατεστάθη επίσης Λατίνος επίσκοπος και το έτος 1101 ο Βαλδουίνος στέφθηκε εκεί βασιλέας. Παρά ταύτα δεν έλειψε εκ μέρους του αυτοκράτορος του Βυζαντίου Μανουήλ Κομνηνού το ενδιαφέρον για τον καλλωπισμό του ναού. Το μαρτυρεί η ελληνική επιγραφή του έτους 1169 σε ένα από τα μωσαϊκά της. Ο Σαλαδίνος το έτος 1187 εκδιώκει τους Σταυροφόρους από τη Βηθλεέμ και αντί πολλών χρημάτων η βασιλική και το Σπήλαιο επανέρχονται στο Ορθόδοξο Πατριαρχείο.

Το έτος 1457 ο πορθητής της Κωνσταντινουπόλεως Μωάμεθ παραδίδει στον πατριάρχη Αθανάσιο Δ' φερ-

Συνέχεια στην 6η σελίδα

Η πομπή με τον Πατριάρχη και τους ιερείς προχωρεί προς το ναό της Βηθλέεμ.

Ο μέγας πατριάρχης Δοσίθεος σε παλαιά ελαιογραφία στο Πατριαρχείο Ιεροσολύμων.

Οι ζωγραφισμένες κολόνες της Βασιλικής της Βηθλεέμ με τα κορινθιακού ρυθμού κιονόκρανα.

Το χρυσοποίκιλτο κουβούκλιο πάνω από την Αγία Τράπεζα στο Ιερό Βήμα της Βασιλικής. Η επιγραφή αναφέρει: Εχρυσώθη αὕτη η Αγία Τράπεζα δι' ἐξόδων του πανοσιωτάτου γέροντος δραγουμάνου κυρίου Μητροφάνου εν ἔτει ΑΩΙΗ ἐπί της ηγουμενείας Νήφωνος ιερομονάχου. Χειρ. Δημητρίου Ισαάκ.

Συνέχεια από την 5η σελίδα

μάνι με το οποίο αναγνωριζόταν η κυριότητα του Προσκυνήματος και η κατοχή των κλειδών του στους Ορθοδόξους.

Αρκετά χρόνια αργότερα, το έτος 1517, ο κατακτητής της Παλαιστίνης σουλτάνος Σελήμ Α' εκδίδει ανάλογο ορισμό αναφέροντας ότι ο πατριάρχης των Ρωμαίων Δωρόθεος να κάμει ζάπτι (να κατέχει)... και τον τόπον όπου ο Χριστός εγεννήθη εις την Βηθλεέμ, το Σπήλαιον και των δύο θυρών της κατά δύσιν και κατά μεσημβρίαν τα κλειδιά και τα ολόγυρα της μεγάλης εκκλησίας δύο κομμάτια τον μπαχτοσε και τας ελαιάς και τα μνήματα. Αλλά και ο διάδοχος του Σελήμ ο Σουλεϊμάν ο Μεγαλοπρεπής, που περιτείχισε την Ιερουσαλήμ, εξέδωσε το έτος 1526 παρόμοιον ορισμό αφαιρώντας όμως, την ορθομαρμάρωση από τους τοίχους της βασιλικής.

Κρίση με Λατίνους

Από τα μέσα του 16ου αιώνα αναφέρονται τα προβλήματα με την παρουσία των Λατίνων, οι οποίοι το έτος 1565 κατέλαβαν για μικρό διάστημα το Σπήλαιο και τα κλειδιά των θυρών του. Η κρίση από τις αρχές του 17ου αιώνα, όταν με την επιρροή που ασκούσε η Γαλλία στην Υψηλή

Η δεξιά ημικυκλική κλίμακα προς το Άγιο Σπήλαιο (φωτ.: Εκδ. «Μίλητος»).

Πύλη το έτος 1625 εμποδίστηκαν οι Ορθόδοξοι Έλληνες να ιεουργούν, παίρνει μεγάλες διαστάσεις. Αλληπάλληλα διαβήματα και προσπάθειες των Λατίνων να οικειοποιηθούν το Προσκύνημα, άλλες φορές με μικρότερη και άλλες με μεγαλύτερη επιτυχία, βρίσκουν τη σθεναρή αντίδραση και αντίσταση όχι μόνο των πατριαρχών Ιεροσολύμων αλλά και ολοκλήρου του Γένους. Σε ένα διάλειμμα των διενέξεων αυτών άρχισαν επί πατριάρχου Νεκταρίου οι ενέργειες για την επισκευή του ναού με τη γενναία χορηγία του ευεργέτη του Γένους Μανωλάκη Καστοριανού.

Οι εργασίες ολοκληρώθηκαν από τον μεγάλο πατριάρχη Δοσίθεο, ο οποίος οργάνωσε γιγαντιαία επιχειρή-

ση μεταφοράς της απαραίτητης ξυλείας από το λιμάνι της Ιόππης στη Βηθλεέμ με άμαξες και διάνοιξη δρόμων στα δύσβατα μέρη. Και πράγματι έγινε κατορθωτό με τη συμμετοχή Χίων τεχνιτών να επισκευαστεί η στέγη και οι τοίχοι του ναού και να κατασκευασθούν τρεις θυρίδες για το Άγιο Σπήλαιο. Το έτος 1672 έγιναν με λαμπρότητα τα εγκαίνια της Βασιλικής και ταυτόχρονα συνεκροτήθη Σύνοδος η οποία εξέδωσε και Ομολογία Ορθοδόξου Πίστεως. Οι διενέξεις με τους Λατίνους συνεχίστηκαν και κατά τον 18ο αιώνα, οπότε προστέθηκε και το ζήτημα του αστέρος επί του τόπου της Γεννήσεως, τον οποίον αυτοί τοποθέτησαν εκεί, αλλά κατόπιν αντικα-

ταστάθηκε από την Υψηλή Πύλη. Οι προσπάθειες των Λατίνων να επιβληθούν με κάθε τρόπο και μέσο στο προσκύνημα δεν εκόπασαν, παρά τον νέον υπέρ των Ελλήνων ορισμό του σουλτάνου Οσμάν Γ' του έτους 1757.

Μόλις στις αρχές του 19ου αιώνα εμφανίζονται στο προσκήνιο και οι Αρμένιοι, οι οποίοι το έτος 1812 έλαβαν άδεια εκ μέρους της Υψηλής Πύλης να λειτουργούν στην αριστερή πτέρυγα του ναού. Από την εποχή αυτή το προσκυνηματικό καθεστώς παίρνει νέα τροπή και δεν έλειψαν κατά συχνά χρονικά διαστήματα νέα διαβήματα προς την Υψηλή Πύλη με την ανάμειξη τόσο της Γαλλίας όσο και της Ρωσίας, ως προστάτιδος των

Ορθοδόξων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Το έτος 1853 με την έκδοση ειδικού φερμανίου, του γνωστού ως Status Quo, αναγνωρίζεται υπέρ των Ελλήνων Ορθοδόξων η κυριότητα επί της Βασιλικής και του Σπηλαίου, γεγονός που επικυρώθηκε και από το Συνέδριο των Παρισίων μετά τη λήξη του Κριμαϊκού πολέμου το έτος 1856, κατόπιν του Βερολίνου το έτος 1878 και τέλος από την Αγγλική Εντολή το έτος 1917. Πρόσφατα δε το έτος 1983 οι γενικές επισκευές της στέγης και η αντικατάσταση των υαλοπινάκων στα παράθυρα κατά μήκος της στέγης έγιναν με αποκλειστική πρωτοβουλία και φροντίδα του Ελληνικού Ορθοδόξου Πατριαρχείου.

Το χωριόν των Ποιμένων

Ο ταπεινός τόπος που έγινε, παγκοσμίως, καθαγιασμένος χώρος προσκυνήματος της Χριστιανοσύνης

Το χωριό των Ποιμένων ανατολικά της Βηθλεέμ. Στο βάθος διακρίνεται η πόλη.

Του Γιάννη Μειμάρη

Δρ. Φ., αρχαιολόγος, ερευνητή Κέντρου
Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας
του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών

ΣΕ ΜΙΚΡΗ απόσταση ανατολικά της Βηθλεέμ της Ιουδαίας¹ υπήρχε ένας μικρός οικισμός, ο οποίος περιεβάλλετο από εύφορους αγρούς και βοσκοτόπους, που ανήκαν κυρίως στους κατοίκους της Βηθλεέμ. Του οικισμού αυτού καθώς και της γύρω πεδινής έκτασης, δεσπόζει μέχρι σήμερα η Βηθλεέμ. Το χωριό των Ποιμένων, γνωστό ως Beit Sahur, κατοικείται αποκλειστικά από Αραβες χριστιανούς και μουσουλμάνους· έχει σχεδόν ενωθεί με τη Βηθλεέμ αν και αποτελεί χωριστό δήμο.

Η θέση αυτή είναι συνδεδεμένη με δυο ωραίες ιστορίες από την Αγία Γραφή: Η πρώτη απαντά στην Παλαιά Διαθήκη (βλέπε βιβλίο της Ρουθ) και αναφέρεται στη Ναομί και την πιστή και αφοσιωμένη νύφη της Ρουθ την Μωαβίτισσα, η οποία μάζευε τα στάχυα που έμειναν πίσω απ' τους θεριστές εις τους αγρούς του Βοόζ του Βηθλεεμίτη προγόνου του βασιλέως Δαβίδ. Η δεύτερη ιστορία απαντά στην Καινή Διαθήκη (βλέπε Λουκά Β, στ. 8-20) και αναφέρεται στους ποι-

μένες, οι οποίοι ξαγρυπνούσαν φυλάγοντας τα ποιμνιά τους στους ίδιους αυτούς αγρούς, όταν Άγγελος Κυρίου ήλθε και τους ανήγγειλε τη γέννηση του Χριστού. Απ' τους απλοϊκούς ποιμένες πήρε το όνομά του το μικρό αυτό χωριό, ο αγρός και η εκκλησία που κτίσθηκε προς τιμήν των (Ερ-Ραουάτ).

Τόπος προσκυνήματος

Ο αγρός των ποιμένων και το φτωχό σπήλαιο της Βηθλεέμ αποτελούν το φυσικό τοπίο στην ωραία περιγραφή του Ευαγγελιστού Λουκά περί της γεννήσεως του Θεανθρώπου.

Ο αγρός των ποιμένων έγινε τόπος προσκυνήματος για όσους μετέβαιναν στους Αγίους Τόπους και από τον τέταρτο αιώνα, καθώς λέγεται, τιμήθηκε από την Αγία Ελένη με ιερό ναό προς τιμήν της Θεοτόκου Μαρίας, Ιωσήφ του Μνήστορος και των τριών ποιμένων. Στο οδοιπορικό της Εγερίας² του 4ου αιώνας, το οποίο μας διέσωσε ο Πέτρος ο διάκονος³ 12ος αιώνας, διαβάζουμε: «Εις απόστασιν τινα (από τη Βηθλεέμ) υπάρχει εκκλησία, ην καλοῦσι Ποίμνιον και εκεί φωτεινότατον σπήλαιον έχον ιερόν, εν τω τόπω εκείνῳ εν ω

εις τους αγραυλούντας ποιμένας ο εμφανισθείς Άγγελος ήγγειλε την του Χριστού Γέννησιν». Η εκκλησία των ποιμένων αναφέρεται από τον Παλλάδιο και τον Άγιο Ιερώνυμο, οι οποίοι έζησαν στην περιοχή περί τα τέλη του τετάρτου με αρχάς του πέμπτου αιώνας⁴. Από μεταγενέστερους προσκυνητές κυρίως των Αγίων Τόπων ο Αρκούλφος⁵, τέλη του εβδόμου αιώνας, γράφει ότι επισκέφθηκε την εκκλησία αυτή και προσεκύνησε τους εντός αυτής τάφους των τριών ποιμένων.

Ο Επιφάνιος⁶ στις αρχές του ογδόου αιώνας περιγράφει το Ποίμνιον για πρώτη φορά ως μοναστήρι. Μνεία του προσκυνήματος των Ποιμένων συνεχίζει να γίνεται και σε μεταγενέστερα οδοιπορικά, τα οποία αναφέρουν ότι η εκκλησία η οποία είχε κτισθεί πάνω από το σπήλαιο ήταν πλέον σε ερείπια και μόνο η υπόγεια εκκλησία ήταν σε χρήση από τους ορθοδόξους του χωριού. Στα τέλη του περασμένου αιώνας το Ελληνορθόδοξο Πατριαρχείο έκτισε καινούργια εκκλησία μέσα στο χωριό για να εξυπηρετήσει τις ανάγκες της ορθοδόξου κοινότητας.

Στα αρχαία τυπικά της Εκκλησίας Ιεροσολύμων⁷ διεσώθησαν και περι-

γραφές των εορταστικών τελετών των Χριστουγέννων που άρχιζαν από την παραμονή της εορτής στην εκκλησία των Ποιμένων και ολοκληρώνονταν στη Βηθλεέμ στην εκκλησία της Γεννήσεως. «Από της έκτης ώρας εξέρχονται εις το Ποίμνιον, απαγγέλλουσιν εκτενή και λέγουσι την υπακοήν ήχος η' «Εν Υψίστοις δόξα... Μετά ταῦτα απέρχονται εις Βηθλεέμ, εισέρχονται εις το σπήλαιον και τελοῦσι τον εσπερινόν...».

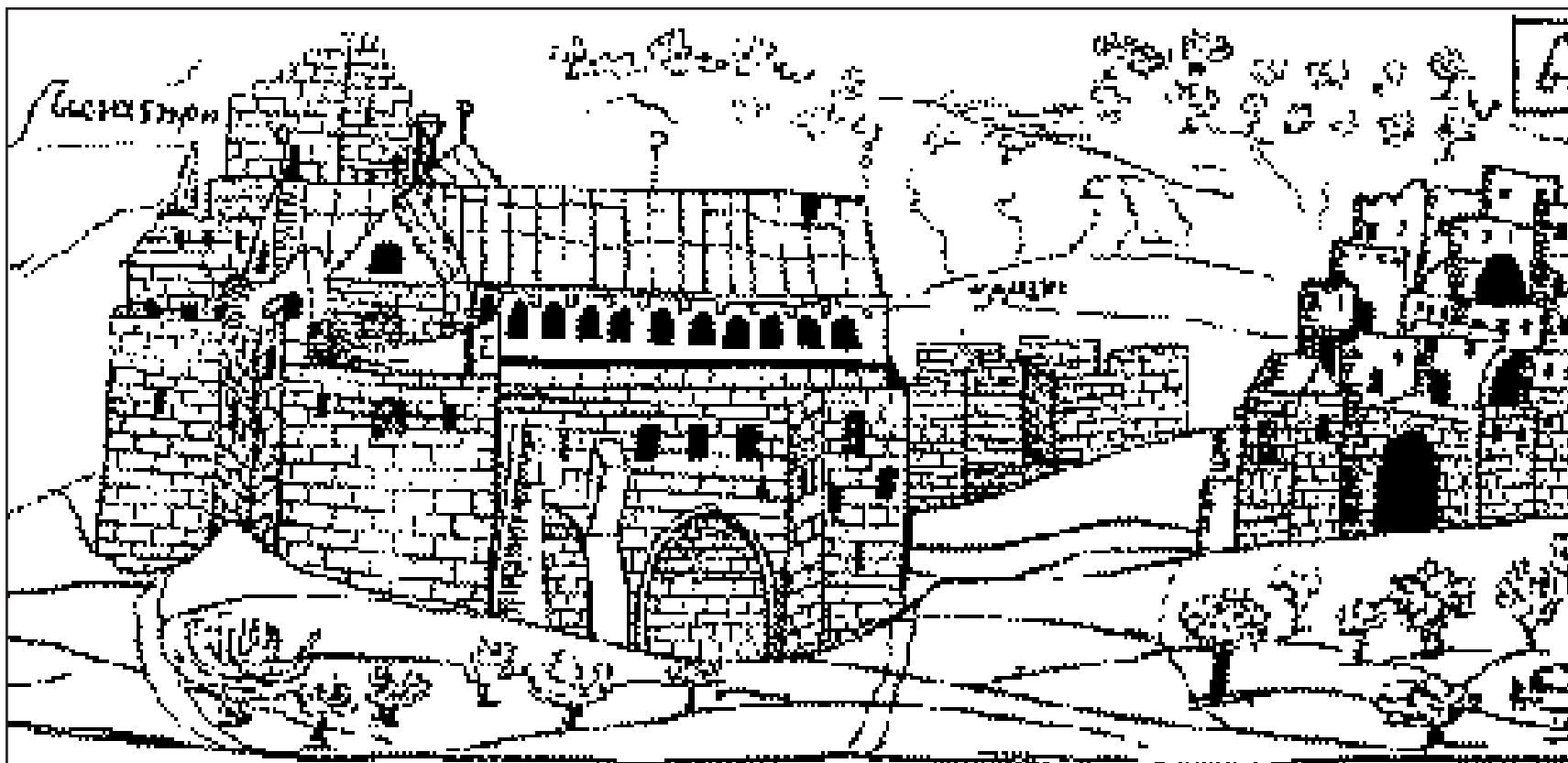
Ανέγερση νέου ναού

Το 1970 το Πατριαρχείο Ιεροσολύμων, στην ιδιοκτησία του οποίου βρίσκεται ο χώρος, πρωτοστατούντος του πνευματικού της Μονής του Αγίου Σάββα απεφάσισε να εγείρει ναόν επάνω στα ερείπια του αρχαίου προσκυνήματος των Ποιμένων.

Σκοπός του Πατριαρχείου ήταν να αναδείξει το προσκύνημα και να αποκαταστήσει την ακριβή θέση του στην χριστιανική τοπογραφία της περιοχής, η οποία είχε παραποιηθεί. Των εργασιών ανεγέρσεως του ναού προηγήθηκαν αρχαιολογικές ανασκαφές από το τμήμα Αρχαιοτήτων και Μουσείων του Ισραήλ⁸. Τις αναστηλωτικές εργασίες του μνημείου

Ο αρχαιολογικός χώρος δίπλα στον πατριαρχικό ναό στο χωριό των Ποιμένων.

Αποψη της Βηθλεέμ και της παρακείμενης Μονής των Αρμενίων. Έργο του Β. Barskij, 18ος αι. (φωτ.: Εκδ. «Ολκός»).

ανέλαβε τότε εξ ολοκλήρου η υπηρεσία αναστηλώσεως του υπουργείου Πολιτισμού της Ελλάδος. Οι αρχαιολογικές ανασκαφές επαλήθευσαν και συμπλήρωσαν την παράδοση και τις ιστορικές πηγές περί του μνημείου αυτού και επέβαλαν την ανέγερση της νέας εκκλησίας εκτός του

αρχαιολογικού χώρου. Απεκαλήφθη: ότι το σπήλαιο των ποιμένων που είχε μετατραπεί σε εκκλησία τον τέταρτο αιώνα είχε ψηφιδωτή επίστρωση διακοσμημένη με γεωμετρικά σχήματα και μαύρους σταυρούς, ότι το σπήλαιο διευρύνθηκε τον πέμπτο αιώνα και πάνω από αυτό οικο-

δομήθηκε μικρός ναός του οποίου επίσης διεσώθη το ψηφιδωτό δάπεδο, με φυσικό διάκοσμο και δύο ελληνικές επιγραφές με τα ονόματα των δωρητών, ότι ο ναός αυτός κατεδαφίσθηκε τον έκτο αιώνα και τη θέση του κατέλαβε μεγαλύτερος ναός για να καλύψει τις ανάγκες των προσκυ-

νητών· ότι το μνημείο κατεστράφη το 614 μ.Χ. από τους Πέρσες και λίγο αργότερα τη θέση του μεγάλου ναού του έκτου αιώνας κατέλαβε μικρότερος ναός· ότι κατά την αραβική περίοδο ο χώρος από ανοικτός προσκυνηματικός μετετράπη σε περιτει-

Συνέχεια στην 10η σελίδα

Το μωσαϊκό δάπεδο με τις ελληνικές επιγραφές του Ανώγειου Παρεκκλησίου, 5ος αι., στο χωρίο των Ποιμένων (φωτ.: Εκδ. «Ε. Τζαφέρη ΑΕ»).

Τμήμα μωσαϊκού δαπέδου στο χωρίο των Ποιμένων από την Αρχική Σπηλιά του Προσκυνηματος κατά τον 5ο αιώνα (φωτ.: Εκδ. «Ε. Τζαφέρη ΑΕ»).

Συνέχεια από την 9η σελίδα

χισμένο μοναστήρι όμοιο με τα άλλα μοναστήρια της ερήμου της Ιουδαίας και ότι το Μοναστήρι των Ποιμένων κατεστράφη τον 10ο αιώνα.

Εκτοτε, η διασωθείσα υπόγειος κρύπτη, η ευλάβεια των εντοπίων Χριστιανών, των μοναχών των πέριξ μονών και των προσκυνητών κράτησαν ζωντανή την παράδοση και την ιερότητα του χώρου.

Σημειώσεις:

1. Ως γνωστόν υπάρχει και Βηθλεέμ της Γαλιλαίας.
2. Wilkinson, J., *Egerida's Travels*. London 1971 σελ. 185-186.
3. P. Geyer, *corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum* 38 (Vienna 1898), σελ. 105-121.
4. Wilkinson, J., *Jerusalem Pilgrims before the Crusades*, Jerusalem 1977.
5. Κοιυλίδου Κλ. και Φωκυλίδου, Ι., *Αρχαία Λατινικά, Ελληνικά, Ρωσικά και Γαλλικά Οδοιπορικά ή προσκυνητάρια της Αγίας Γης, Ιερουσαλήμ 1912* σελ. 163 βλέπε και Adomnan, *De Locis Sanctis*, ed. L. Bieler, *Corpus Christianorum, series latina* 175, 208.
6. βλ. ανωτ. Κοιυλίδου Κλ. και Φωκυλίδου, Ι., *Οδοιπορικά* σελ. 431.
7. Καλλίστου, Αρχιμ., *Αρχαίον Τυπικόν της Εκκλησίας Ιεροσολύμων τον Β' αιώνα*. Νέα Σιών 14 (1914) σελ. 35-39, 202-241, 310-342 και *Patrologia Orientalis* 36, 211.
8. Tzaferis, V., και Katsimbini, Ch. *The archaeological Excavation at Shepherd's Field*, *Liber Annuus* 25 (1975) pp-5-53 πν. 1-28.

Βηθλεέμ. Η πλατεία με τη δυτική πλευρά της Βασιλικής της Γεννήσεως. Η αλλοιωμένη ιουστινιάνεια δυτική πρόσοψη με το μικρό άνοιγμα εισόδου (από την εποχή της τουρκοκρατίας) είναι φανερή. Αριστερά το λατινικό μοναστήρι, στο κέντρο δεξιά ο πύργος των Ελλήνων και δεξιά το αρμενικό μοναστήρι.

Η Βασιλική της Γεννήσεως

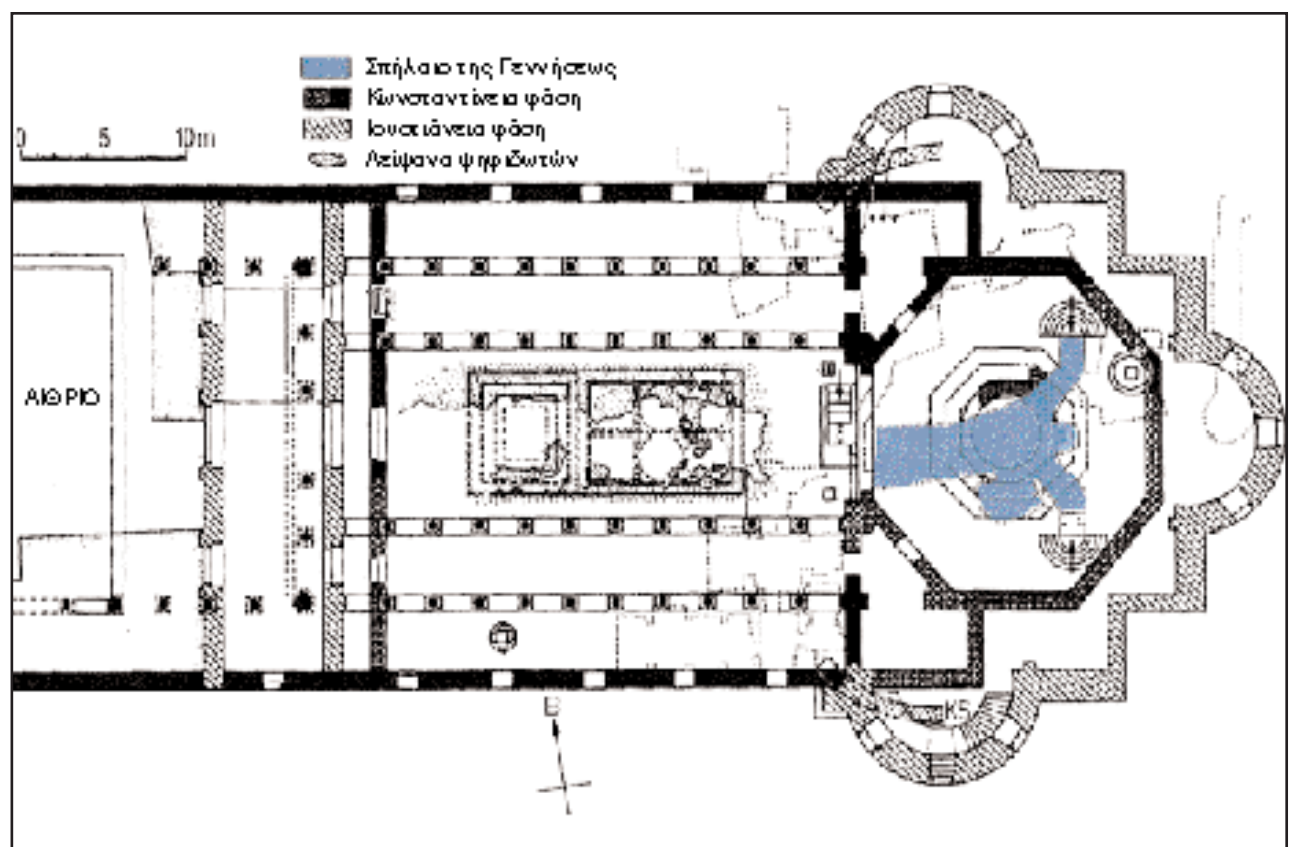
Μεγαλοπρεπής ναός, λαμπρό δημιούργημα της βυζαντινής ορθόδοξης αρχιτεκτονικής και τέχνης

Του **Γ.Π. Λάββα**

Καθηγητού Παν/μίου Αθηνών

Η ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ καταγωγή του Ιησού ανάγεται στο γένος του Δαυίδ (Σαμ. Α' 17, 2) από τη Βηθλεέμ-Εφραδά, τον οικισμό Βηθλεέμ (= το σπίτι του ψωμιού) δηλαδή, και την περιοχή Εφραδά (από τον πατέρα του Δαυίδ Ευφραδαίο). Εδώ, λοιπόν, μέλλει να γεννηθεί ο Θεάνθρωπος, σύμφωνα με την προφητεία του Μιχαία (Μιχ., ε', 2). Είναι, επομένως, ο τόπος ήδη προδιαγεγραμμένος για το μεγάλο γεγονός των Χριστουγέννων, αιώνες πριν τούτο συμβεί. Εδώ, άλλωστε, αναφέρονται και άλλα σημαντικά γεγονότα της Παλαιάς Διαθήκης, όπως ο θάνατος και η ταφή της Ραχήλ, της μητέρας του Ιωσήφ και του Βενιαμίν, εδώ έζησε η Ρουθ, εδώ γεννήθηκε και μεγάλωσε ο ίδιος ο Δαυίδ. Φαίνεται έτσι νομοτελειακό ότι εδώ έρχεται με τη Μαριάμ και ο Ιωσήφ της Καινής Διαθήκης, που μένει στη Ναζαρέτ αλλά κατάγεται από το ίδιο γένος και τόπο. Η Γέννηση φαίνεται ότι έγινε στο σταύλο συγγενικού σπιτιού του Ιωσήφ -μια και «το κατάλυμα» (οι χώροι κατοικίας) που αναφέρει ο ευαγγελιστής Λουκάς (2,7), ή-

Συνέχεια στη 12η σελίδα

Βηθλεέμ. Κάτοψη της Βασιλικής της Γεννήσεως με τις δύο φάσεις (κωνσταντίνεια και ιουστινιάνεια). Με γαλάζιο χρώμα το Ιερό Σπήλαιο κάτω από το κεντρικό κλίτος της Βασιλικής (Γ.Π. Λάββας).

Συνέχεια από την 11η σελίδα

ταν κατελιμμένο εκτός από τους οικοδομητές και από τους άλλους συγγενείς τους, οι οποίοι είχαν έλθει κι αυτοί για την απογραφή στον τόπο της καταγωγής τους, όπως όριζε το διάταγμα του Αυγούστου. Οτι ο σταύλος του σπιτιού περιείχε φυσική κοιλότητα βράχου –σπήλαιο– δεν ξενίζει, αφού και σήμερα στα χωριά της Παλαιστίνης εντάσσουν τέτοιες φυσικές βράχινες κοιλότητες στα ισόγεια ή υπόγεια σπιτιού.

Αρχαιολογικά ευρήματα εξάλλου (κεραμική, αγγεία, λάμπες κ.ά.) από τελευταίες ανασκαφές, αποδεικνύουν ότι η Βηθλεέμ κατοικείται ήδη από την εποχή του Σιδήρου (1200 π.Χ.) συνεχώς. Τα ευρήματα αυτά εντοπίστηκαν γύρω από το Σπήλαιο της Γεννήσεως που δείχνει ότι η αμφισβήτηση της αυθεντικότητας του τόπου από μελετητές των γραπτών πηγών στη νεότερη εποχή, όπως τον Ε. Ρενάν και άλλους, δεν μπορεί πλέον να θεωρηθεί σοβαρή.

Μεγαλοπρεπής ναός

Όπως στο Γολγοθά και στον Τάφο του Ιησού στα Ιεροσόλυμα, έτσι κι επάνω στο Σπήλαιο της Γεννήσεως, φαίνεται ότι κτίσθηκε ως αντιχριστιανική ενέργεια Ιερό του Αδωνι από τον Ανδριανό, μετά τη δεύτερη επανάσταση των Εβραίων εναντίον των Ρωμαίων (132–135 μ.Χ.). Μία ακόμα, δηλ. επιβεβαίωση της αυθεντικότητας του σημείου της Γεννήσεως, το οποίο αναφέρουν με σαφήνεια ο Ωριγένης (185–254 μ.Χ.), ο Ευσέβιος (265–339 μ.Χ.) και ο μοναχός Ιερώνυμος (385 μ.Χ.). Επομένως ο Μ. Κωνσταντίνος και η Αγία Ελένη στηρίχθηκαν σε ζώσα και ισχυρή παράδοση για να τοποθετήσουν σωστά την πρώτη μεγάλη Βασιλική της Γεννήσεως το 326 μ.Χ. και να εντάξουν το Σπήλαιο μέσα στο μεγάλο και λαμπρό οικοδόμημα, το οποίο αναφέρει ήδη το 333 μ.Χ. ο προσκυνητής του Bordeaux και περιγράφει με δο-

Το καμπαναριό του Ναού και της Μονής της Βηθλεέμ με την πατριαρχική σημαία.

ξαστικό τρόπο ο Ευσέβιος, ο επίσκοπος Καισαρείας, στο «Βίο του Κωνσταντίνου» (III, 41). Η Βασιλική του Μ. Κωνσταντίνου ήταν πεντάκλιτη με 40 συνολικά κίονες, οι οποίοι έφεραν τη στέγη και απέληγε στην ανατολική πλευρά σε οκτάγωνο διάμετρου 18 μ., το οποίο εκάλυπτε το χα-

μηλότερα ευρισκόμενο Ιερό Σπήλαιο, ενώ στη δυτική πλευρά υπήρχε το συνηθισμένο στις παλαιοχριστιανικές βασιλικές αίθριο.

Γύρω στο 530 μ.Χ. επί Ιουστινιανού πρέπει να έλαβε χώρα η δεύτερη οικοδομική φάση της Βασιλικής, η οποία είχε υποστεί μεγάλη καταστρο-

φή κατά την επανάσταση των Σαμαριτών (526 μ.Χ.). Η φάση αυτή σώζεται με διάφορα προσκτίσματα μέχρι σήμερα.

Φαίνεται λοιπόν, ότι η Βασιλική από τότε δεν υπέστη ριζικές αλλαγές, αφού και οι Πέρσες δεν την πείραξαν το 614 μ.Χ., επειδή σεβάσθηκαν την εικόνα με την προσκύνηση των συμπατριωτών τους Τριών Μάγων. Η ιουστινιάνεια βασιλική διατηρεί περίπου τις ίδιες διαστάσεις με την προηγούμενη και έχει μήκος σχεδόν 54 μ. και πλάτος 26 μ. Διατηρεί τα 5 κλίτη με τις τέσσερις κιονοστοιχίες των 40 συνολικά μονόλιθων κορινθιακών κίωνων από κοκκινωπό ασβεστόλιθο, των οποίων το ύψος μέχρι το επιστήλιο είναι 5,47 μ. Το σημερινό δάπεδο δεν είναι το αρχικό, αφού οι βάσεις των κίωνων κρύβονται κατά μεγάλο μέρος μέσα σ' αυτό. Το αρχικό δάπεδο με ψηφιδωτή διακόσμηση βρίσκεται χαμηλότερα, όπως δείχνει ένα τετράγωνο άνοιγμα στο κεντρικό κλίτος με σωζόμενο τμήμα ψηφιδωτού. Η διαφορά με το Κωνσταντινέιο κτίσμα βρίσκεται κυρίως στην ανατολική πλευρά, όπου το οκτάγωνο αντικαταστάθηκε με νέα διαμόρφωση που περιλαμβάνει τρεις κόγχες, την ανατολική του Ιερού, τη νότια και τη βόρεια. Εδώ βρίσκονται και οι δυο κλίμακες (βόρεια και νότια) που οδηγούν στο Ιερό Σπήλαιο, το οποίο βρίσκεται κάτω από το δάπεδο του μεσαίου κλίτους. Η μορφή του Σπηλαίου πλησιάζει σχεδόν στο ορθογώνιο σχήμα με 12 μ. μήκος και 3 μ. πλάτος περίπου. Στην ανατολική πλευρά αυτού του χώρου και μεταξύ των δυο κλιμάκων καθόδου βρίσκεται η κόγχη με το βωμό της Γεννήσεως, όπου και το γνώριμο ασμένιο αστέρι επάνω σε μαρμάρινη επιφάνεια με τη σχετική λατινική επιγραφή: Hic de Virgine Maria Jesus Christus natus est (=εδώ εγεννήθη ο Ιησούς Χριστός από την Παρθένο Μαρία). Απέναντι βρίσκεται λίγο χαμηλότερα η φάτνη, μήκους 3 μ. και βάθους 1,8 μ. περίπου, με μαρμάρινη επένδυση. Φαίνεται έτσι λογική η οργάνωση αυτού του υπόγειου, ως χώρου ενός παλαιστινιακού σπιτιού στην εποχή του Χριστού, ο οποίος μπορούσε να χρησιμοποιείται και από ανθρώπους, έχοντας και τη φάτνη για ζώα χαμηλότερα. Είναι άλλωστε μισοσκαλισμένος στο φυσικό βράχο, ώστε να εξυπηρετεί τις παραπάνω λειτουργίες. Βέβαια η τρωινή του διαμόρφωση και διακόσμηση ως προσκυνήματος ανάγεται σε μεταγενέστερους χρόνους, κυρίως του 12ου μ.Χ. αιώνα. Πέρα από το Σπήλαιο της Γεννήσεως υπάρχουν και άλλα, που συνδέονται άμεσα μ' αυτό και σήμερα αποτελούν παρεκκλήσια και τόπους λατρείας (σπήλαιο των αθών νηπίων, του Αγίου Ιωσήφ, κ.ά.).

Νεότερες προσθήκες

Η Βασιλική της Γεννήσεως διατηρεί (ιδιαίτερα στο εσωτερικό της) την ιουστινιάνεια μνημειακότητα και την αρχιτεκτονική κλίμακα του σύγχρονου με την Αγία Σοφία Κων/πολης βυζαντινού μεγαλείου. Οι επεμβάσεις και οι προσθήκες μεταγενέστερων περιόδων, όπως εκείνες στη δυτική πλευρά με την αμαύρωση, αν μη εξαφάνιση, της μεγαλόπρεπης

Η είσοδος του Ναού της Βηθλεέμ.

Το εσωτερικό του Σηλαιού της Γέννησης στη Βηθλεέμ. Αριστερά και δεξιά οι δύο κλίμακες, στο κέντρο το σημείο της Γέννησης και δεξιά ο τόπος της Φάτνης (φωτ.: Εκδ. «Ε. Τζαφέρη ΑΕ»).

εισόδου και πρόσοψης, τα προσκτίσματα μοναστηριακών συγκροτημάτων Ορθοδόξων, Λατίνων και Αρμενίων και άλλες εξωκαλλιτεχνικές ιδέες και πραγματοποιήσεις στο βυζαντινό πυρήνα του Ιερού Συγκροτήματος, έχει επιφέρει –όπως και στο Ναό της Αναστάσεως στα Ιεροσόλυμα– βαθιά αλλοίωση και ανομοιογένεια τεχνοτροπικών και αρχιτεκτονικών στοιχείων.

Από τον εικαστικό διάκοσμο της Κωνσταντινείας φάσης του 4ου αι. σώζονται, όπως ήδη σημειώθηκε, μερικά πολύχρωμα ψηφιδωτά. Από εκείνη του 6ου αι. γνωρίζουμε από μεταγενέστερες περιγραφές ότι ήταν αντίστοιχος της ιουστινιάνειας μεγαλοσύνης, τέτοιας που έκανε και τους Πέρσες να τη σεβασθούν. Στην εποχή των Σταυροφόρων, ο ναός διακοσμήθηκε με νέα, λαμπρά ψηφιδωτά και τοιχογραφίες από βυζαντινούς καλλιτέχνες (με την παρέμβαση του αυτοκράτορα Μανουήλ Κομνηνού), από τα οποία σώζονται ακόμη μερικές συνθέσεις στους εσωτερικούς τοίχους του κεντρικού κλίτους.

Το συνολικό εικονογραφικό πρόγραμμα ήταν πλούσιο και συμβολικό: άγγελοι που ανήγγειλαν το μεγάλο γεγονός της Γεννήσεως απεικονίζονταν μεταξύ των παραθύρων. Κάτω από τα παράθυρα παριστάνονταν οι επτά οικουμενικές σύνοδοι

και οι άλλες τοπικές, που επισήμαιναν το σύνολο των διδαγμάτων και των δογμάτων της χριστιανικής πίστης με κέντρο τον Ιησού. Τέλος, πάνω από το επιστήλιο των κιόνων παριστάνονταν το γενεαλογικό δένδρο του Ιησού, όπως τ' αναφέρουν οι απόστολοι Ματθαίος (νότια κιονοστοιχία) και Λουκάς (βόρεια).

Η Βασιλική της Γεννήσεως –κορυφαίο μνημείο της Χριστιανοσύνης

και λαμπρό δημιούργημα της Βυζαντινής Ορθόδοξης αρχιτεκτονικής και τέχνης– αποπνέει ακόμη το άρωμά τους αλλά εκπέμπει ταυτόχρονα ως υλικός φορέας μνήμης την πολύπληκτη ιστορική της πορεία: Αραβες μουσουλμάνοι, σταυροφόροι, Τούρκοι, Άγγλοι, Εβραίοι και σήμερα Παλαιστίνιοι, διοικούν τη βιβλική Βηθλεέμ –Εφραδά, όπου βρίσκεται, ενώ τη μοίρα της διαχειρίζονται τα

χριστιανικά δόγματα– οι Ελληνορθόδοξοι που έχουν τα πρωτεία, οι Λατίνοι ή οι Αρμένιοι με τα διάφορα δικαιώματά τους. Και η τύχη της εξαρτάται πραγματικά από την αρμονική ή μη συνεργασία των εν λόγω δογμάτων.

Η καταπληκτική, ως κατασκευή, ξύλινη στέγη της κινδυνεύει π.χ. σήμερα και πρέπει να επισκευασθεί και να συντηρηθεί, τα σωζόμενα ψηφιδωτά στο κεντρικό κλίτος χρειάζονται επίσης άμεση συντηρητική επέμβαση όπως και άλλα σημεία του ιστορικού και ιερού συγκροτήματος. Τα χριστιανικά προκνήματα γενικά της Παλαιστίνης βρίσκονται σήμερα σε μια «εξιδιασμένη» μορφή προστασίας και φροντίδας, οφειλόμενης στο ισχύον καθεστώς (status quo), σύμφωνα με το οποίο οι υπάρχουσες εκεί χριστιανικές κοινότητες (Ελληνορθόδοξοι, Λατίνοι, Αρμένιοι, Κόπτες, Συριανοί) με διαφορετικές καλλιτεχνικές παραδόσεις και αντιλήψεις η κάθε μία, πρέπει να συνεργασθούν και να συναποφασίσουν για τα μέτρα πρόνοιας και ανάδειξής τους. Η πείρα μέχρι τώρα έχει αποδείξει πόσο αυτό είναι από δύσκολο μέχρι σχεδόν αδύνατο, ώστε το αποτέλεσμα να αποβαίνει συνήθως σε βάρος της αρχαιολογικής τους αυθεντικότητας, της μόνης άμεσης και αδιάψευστης μαρτυρίας της χριστιανικής ιστορίας.

Τμήμα μωσαϊκού δαπέδου από την αρχική βασιλική της Γέννησης, που κτίσθηκε από την Αγία Ελένη (φωτ.: Εκδ. «Ε. Τζαφέρη ΑΕ»).

Το εσωτερικό της Βασιλικής της Βηθλεέμ.

Αναστηλώσεις και ανακαινίσεις

Περικαλλής και περίτεχνα διακοσμημένος ο ναός της Γεννήσεως διασώζεται σχεδόν άθικτος

Του **Νικολάου Π. Ολυμπίου**

Επίχ. Καθηγητή Θεολογικής Σχολής
Πανεπιστημίου Αθηνών

Ο ΝΑΟΣ της Γεννήσεως του Χριστού στη Βηθλεέμ είναι το μοναδικό χριστιανικό οικοδόμημα, το οποίο παρέμεινε αλώβητο, παρά τις συνεχείς καταστροφές που αντιμετώπισαν οι Άγιοι Τόποι κατά τη διάρκεια της μακραίωνης πορείας τους. Ως γνωστόν, η Αγία Ελένη μερίμνησε για την ανέγερση περικαλλούς πεντάκλιτης βασιλικής στο χώρο του Σπήλαιου της Γεννήσεως, την οποία ελάμπρυνε με πλούσια αναθήματα. Η βασιλική αυτή διατηρήθηκε χωρίς ουσιαστικές μεταβολές έως τα μέσα του 6ου αιώνα μ.Χ., ενώ ήδη κατά τον 5ο αιώνα το δάπεδό της είχε διακοσμηθεί με εντυπωσιακά μωσαϊκά. Από το αρχικό δάπεδο διασώθηκαν αρκετά τμήματα, κυρίως στο κεντρικό κλίτος, τα οποία έχουν αποκαλυφθεί στις νεότερες ανασκαφές. Τα μωσαϊκά αυτά διαιρούνται σε δύο κυρίως ενότητες, μήκους 5,8 μ. και 9,2 μ. αντίστοιχα, σχηματίζουν διαδοχικά γεωμετρικά σχήματα και φέρουν πλούσιο φυτικό και ζωικό διάκοσμο. Ακολουθούν τη χαρακτηριστική τεχνολογία αυτής της περιόδου, μάλι-

στα δε έχουν επισημανθεί οι ομοιότητες τους με τον αντίστοιχο διάκοσμο του Ιερού Παλατίου της Κωνσταντινουπόλεως και του Ναού του Επτάπηγου (Τάπκχα).

Η πρώτη βασιλική υπέστη σημαντικές καταστροφές κατά την περίοδο της στάσεως των Σαμαρειτών (529 μ.Χ.) και η εκ βάθρων αναστήλωσή της έλαβε χώρα με πρωτοβουλία του Αυτοκράτορα Ιουστινιανού. Κατά την ανακαίνιση αυτή η βασιλική επιμηκύνθηκε, έλαβε σταυροειδές σχήμα, καθώς το οκταγωνικό οικοδόμημα που περιέβαλε το Σπήλαιο της Γεννήσεως, αντικαταστάθηκε με τρεις ψίδες και στο δυτικό μέρος προσετέθη νάρθηκας, καλύπτοντας μέρος του προγενέστερου αιθρίου.

Κατά την ίδια περίοδο υψώθηκε ισχυρό οχυρωματικό τείχος, για την προστασία από τις εχθρικές επιδρομές. Το οικοδόμημα της εποχής του Ιουστινιανού είναι αυτό που διατηρείται μέχρι σήμερα με επουσιώδεις μόνο μετατροπές και κατά καιρούς αναστηλώσεις. Σχετικά με το διάκοσμο κατά την περίοδο αυτή δε σώζονται ιδιαίτερες πληροφορίες. Κατά την παράδοση όμως, την πρόσοψη του ναού κοσμούσε μεγαλοπρε-

πές μωσαϊκό με παράσταση της Προσκυνησεως των Μάγων. Το μωσαϊκό αυτό, που προφανώς ήταν παρόμοιο με αντίστοιχα, όπως εκείνο του Αγίου Απολλιναρίου στη Ραβέννα, στάθηκε αφορμή για τη διάσωση του ναού από τα στρατεύματα των Περσών (614 μ.Χ.). Οι Πέρσες παραπληνήθηκαν από την περιβολή των τριών Μάγων και έτσι σεβάστηκαν το οικοδόμημα.

Αραβική κατοχή

Κατά την κατάκτηση της Παλαιστίνης από τους Αραβες, ο ναός της Γεννήσεως δεν καταστράφηκε, αλλά με τον ορισμό (Αχτιναμέ) του Ομάρ - ιμπν - Χατάπ (637 μ.Χ.) αποδόθηκε στη δικαιοδοσία του Πατριάρχου Ιεροσολύμων και εξασφαλίστηκε η προστασία του. Μάλιστα ο ίδιος Ομάρ προσήλθε και προσευχήθηκε στο ανατολικό άκρο του αριστερού κλίτους του ναού, το οποίο έκτοτε ορίστηκε ως τόπος προσευχής των Μουσουλμάνων.

Αυτό είχε ως αποτέλεσμα αργότερα (10ος αιώνας μ.Χ.) να αφαιρεθούν τα χριστιανικά μωσαϊκά που κοσμούσαν το χώρο αυτό και να αντικατασταθούν από απόσπασμα του Κορανίου σε αραβική γραφή.

Προσκυνητές των πρώτων αιώνων της αραβικής περιόδου αναφέρονται με θαυμασμό στο λαμπρό τούτο οικοδόμημα του ναού της Βηθλεέμ. Η βασιλική της Γεννήσεως διέφυγε εκ θαύματος την καταστροφική manía του Αιγύπτιου χαλίφη Αλ - Χακίμ (1009 μ.Χ.) και, παρά την παρακμή της χριστιανικής κοινότητας της Βηθλεέμ, παρέμεινε ακέραιη μέχρι και την έλευση των Σταυροφόρων.

Κατά την περίοδο των Σταυροφόρων (1099-1187 μ.Χ.) η Βηθλεέμ ευημερούσε και καθιερώθηκε ως έδρα επισκόπου (1110 μ.Χ.). Παρά ταύτα, η μακραίωνη αραβική κυριαρχία είχε οδηγήσει την πόλη σε κατάσταση εγκαταλείψεως και είχε μετατρέψει την άλλοτε περικαλλή βασιλική σε εγκαταλελειμμένο οικοδόμημα. Ετσι, πρώτο μέλημα των νέων κυρίαρχων της περιοχής ήταν η αναστήλωση του ναού, αρχής γενομένης από την αντικατάσταση της ημικατεστραμμένης ξύλινης σκεπής με νέα μολυβδοσκεπάστη.

Ο προσκυνητής Σαϊβούλφορς (1103 μ.Χ.) σημειώνει χαρακτηριστικά, ότι «εν Βηθλεέμ τα πάντα είχαν ερημωθεί, εκτός της εκκλησίας, ήτις είναι μεγαλοπρεπές και ωραίο»

οικοδόμημα». Την εποχή αυτή, όπως προκύπτει από την έρευνα, δεν επήλθαν ουσιαστικές αλλαγές στο όλο οικοδόμημα, παρά μόνο στη διακόσμησή του με πλάκες μαρμάρου, περίτεχνα μωσαϊκά και αγιογράφηση των κιονοστοιχιών του. Το μεγαλεπίβολο πρόγραμμα διακοσμήσεως του Ναού της Γεννήσεως πραγματοποιήθηκε με πλουσιόπαροχη χορηγία του ευσεβούς Αυτοκράτορα της Κωνσταντινουπόλεως Μανουήλ Πορφυρογεννήτου του Κομνηνού. Από τον πλούσιο μωσαϊκό διάκοσμο διασώζεται μέχρι σήμερα μικρό σχετικά τμήμα, αλλά ακριβείς περιγραφές απαντώνται σε κείμενα προσκυνητών των 17ου και 18ου μ.Χ. αιώνων. Τα εντυπωσιακά αυτά μωσαϊκά διαιρούνται σε τρεις θεματικούς κύκλους.

Στη μεγάλη επιφάνεια της εσωτερικής όψεως του δυτικού τοίχου υπήρχε η «Ρίζα Ιεσσαί» η απεικόνιση δηλαδή του Χριστού και των προπατόρων Του ανάμεσα στους κλάδους δενδρύλιου. Το θέμα αυτό εύστοχα τοποθετήθηκε αμέσως μετά την είσοδο ως εισαγωγή για το μυστήριο της σαρκώσεως του Θεού Λόγου, για το οποίο προείπαν οι εικονιζόμενες προφητικές μορφές. Στη συγκεκριμένη παράσταση εικονίζονταν οι προφήτες Ιωήλ, Αμώς, Μιχαίας, Ιεζεκιήλ, Ησαΐας και ο μάντης Βαλαάμ, οι οποίοι κρατούσαν ειλητήριο με τις αντίστοιχες ρήσεις τους στη λατινική. Η παράσταση αυτή είχε καταστραφεί ολόκληρη.

Απεικονίσεις από την Καινή Διαθήκη

Στον χώρο του ιερού Βήματος είχαν απεικονισθεί σκηνές από την Καινή Διαθήκη, συνδεδεμένες με το πρόσωπο του Θεανθρώπου: η Γέννηση του Χριστού, η Προσκύνηση των Μάγων και η αναχώρησή τους με την καθοδήγηση του αγγέλου, Ιησούς και Σαμαρείτις, η Μεταμόρφωση, η Βαΐφοδός, η Προδοσία του Ιούδα, η Ψηλάφηση του Θωμά, η Ανάληψη, ο Ευαγγελισμός, ο Μυστικός Δείπνος, η Σταύρωση, η Αποκαθήλωση, η Ανάσταση, η Πεντηκοστή και η Υπαπαντή. Επίσης, διαθέτουμε πληροφορίες για την παράσταση της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, πάνω από την οποία εικονίζονταν άγιοι και προφήτες. Τέλος, στον χώρο αυτό εικονίζονταν και οι Τέσσερις Ευαγγελιστές. Κατά τον 17ο αιώνα από τα θέματα αυτά ήδη είχαν καταστραφεί οι σκηνές του πάθους, η Ανάσταση και οι Ευαγγελιστές με εξαίρεση τον Ιωάννη, ενώ σήμερα διατηρούνται η Βαΐφοδός, η Ψηλάφηση του Θωμά, η Μεταμόρφωση και τεμάχιο της Αναλήψεως.

Οι παραστάσεις έφεραν επιγραφές σε λατινική και ελληνική. Συγκεκριμένα, στη Γέννηση αναγραφόταν η προφητεία του Ησαΐου: ΙΔΟΥ Η ΠΑΡΘΕΝΟΣ ΕΞΕΙ ΕΝ ΓΑΣΤΡΙ ΚΑΙ ΤΕΞΕΤΕΙ ΥΙΟΝ ΚΑΙ ΚΑΛΕΣΟΥΣΙ ΑΥΤΟΝ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ. Στη Βαΐφοδο σωζόταν η επιγραφή RAMIS PALMARUM IHS XRS (ΚΛΑΔΟΙΣ ΦΟΙΝΙΚΩΝ ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ) και στην Ανάληψη οι εξής τρεις: στο άνω μέρος ως τίτλος ASCENSIO (ΑΝΑΛΗΨΗ), VIRI GALILEI QUID STATIS ASPICIENTES IN COELUM (ΑΝΔΡΕΣ ΓΑΛΙΛΑΙΟΙ,

Η αριστερή είσοδος του Σπηλαίου της Γέννησης (φωτ.: Εκδ. «Ε. Τζαφέρη ΑΕ»).

ΟΙ... ΕΙΣ ΟΥΡΑΝΟΝ) ΙΙΙC JESUS QUI ASSUMPTUS EST (ΟΥΤΟΣ ΙΗΣΟΥΣ, ΟΣ ΑΝΕΛΗΦΘΗ, ΟΥΤΩΣ ΗΛΘΕ... ΑΥΤΟΝ). Επίσης, στην παράσταση της Μεταμορφώσεως αναγράφεται ως τίτλος TRANSFIGURATION DNI (ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ ΚΥΡΙΟΥ) και τις τρεις μορφές συνόδευαν οι ονομασίες τους, MOISES (ΜΩΥΣΗΣ), ΙΗΣ ΧΗΣ (ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ) και HELIAS (ΗΛΙΑΣ).

Στους δύο επιμήκεις τοίχους του κεντρικού κλίτους του ναού απαντάται ένα θέμα μοναδικό στη χριστιανική εικονογραφία, τουλάχιστον στην παραλλαγή που παρίσταται. Συγκεκριμένα, τα επιστύλια του κεντρικού κλίτους διαιρούντο σε τρεις ζώνες. Στην κεντρική ζώνη του βόρειου τοίχου υπήρχαν ανεικονικές παραστάσεις των επτά Οικουμενικών Συνόδων και αντίστοιχα στο νότιο τοίχο

των έξι τοπικών Συνόδων με οικουμενικό κύρος, Αγκύρας, Αντιοχείας, Σαρδικής, Γάγγρας, Λαοδικίας και Καρθαγένης. Το θέμα επιλέχθηκε προφανώς για να ενδυναμώσει την πίστη των Χριστιανών, αλλά και να εξομαλύνει τις διαφορές Ανατολικών και Δυτικών ως έκφραση αρμονίας των σχέσεων Βυζαντινών και Σταυροφόρων. Πρέπει να σημειωθεί η διαφορά της τεχντροπίας μεταξύ των δύο τοίχων, καθώς τα ψηφιδωτά του βόρειου εκτελέστηκαν επιμελέστερα από τα αντίστοιχα του νότιου και κοσμήθηκαν μάλιστα με εμπαίσματα μαργαριταρόριζας.

Αριστουργήματα τέχνης

Οι Οικουμενικές Σύνοδοι παρίσταντο συμβολικά σε διπλά αψιδώ-

ματα με ισόριθμες άγιες τράπεζες. Στο άνω μέρος σχηματίζονταν σε δύο κυκλικά κυανά πλαίσια ισοσκελείς σταυροί από χρυσές ψηφίδες, στο δεξιό από τους οποίους υπήρχαν τα αρχικά Α Σ δηλαδή Α' (πρώτη) Σύνοδος. Στο κενό πάνω από τις τράπεζες ανεγράφοντο στον μεν δεξιό διάχωρο ο τίτλος και το θέμα της αντίστοιχης Συνόδου, στο δε αριστερό περιληπτικά οι αποφάσεις της. Δεξιά και αριστερά των τραπεζών εικονίζονταν στη μεν δεξιά θυμιατήρια, στη δε αριστερή κηροπήγια. Τα αψιδώματα πλαισίωσαν σχηματοποιημένες δενδρόσχημες συνθέσεις, σε περικιλία σχήματος και μορφής.

Οι τοπικές Σύνοδοι εικονίζονται σε παρόμοια παραλλαγή με τριπλό αψιδώμα που στεφόταν από έναν **Συνέχεια στην 16η σελίδα**

Συνέχεια από την 15η σελίδα

κεντρικό θόλο. Στην κεντρική αψίδα υπήρχε αγία τράπεζα και πάνω από αυτήν αναγραφόταν, συνοπτικότερα απ' ό,τι στις Οικουμενικές, ο τίτλος και οι αποφάσεις της Συνόδου. Στο άνω μέρος υπήρχε επιγραφή με το όνομα της αντίστοιχης πόλεως, όπως, ε.π. ΣΑΡΔΙΚΗ. Και τις παραστάσεις αυτές πλαισίωναν σχηματοποιημένες συνθέσεις, λιγότερο εντυπωσιακές όμως από τις αντίστοιχες του βόρειου τοίχου.

Η άνω ζώνη στο ύψος των παραθύρων παρουσίαζε ολόσωμους αγγέλους με προσανατολισμό προς το ιερό Βήμα, που αντιστοιχούσαν στον πομπικό χαρακτήρα της βασιλικής. Στην δε κάτω ζώνη του βόρειου τοίχου εικονίζονταν μορφές προπατόρων του Χριστού κατά τη γενεαλογία του Ματθαίου και αντίστοιχα στο νότιο τοίχο κατά τη γενεαλογία του Λουκά. Οι προπάτορες εικονίζονταν σε προτομή και σε ποικιλία στάσεων, συνοδεύονταν από τις ονομασίες τους στη λατινική και νοηματικά συνέδεαν τη «Ρίζα Ιεσσαί» της δυτικής πλευράς με τις παραστάσεις της ανατολικής.

Από τις παραστάσεις του κεντρικού κλίτους πλέον σώζονται πλήρεις οι Β' και Δ' Οικουμενικές Σύνοδοι και αποσπάσματα των Γ' και Σ', και επτά προτομές προπατόρων του βόρειου τοίχου. Ο νότιος τοίχος παραμένει γυμνός. Ευτυχώς, τα κείμενα των επιγραφών είχαν καταγραφεί επιμελώς κατά το παρελθόν και με τις λεπτομερείς περιγραφές που επίσης σώζονται, μας προσφέρουν πλήρη εικόνα των κατεστραμμένων αριστουργημάτων της βυζαντινής τέχνης.

Στο δεξιό χωροστάσιο διασώζεται η αφιερωματική επιγραφή της ψηφοθεσίας, η οποία αρχικά ήταν δίγλωσση σε ελληνική και λατινική. Από τη λατινική δεν σώζονται παρά ελάχιστα γράμματα, ενώ αντίθετα η ελληνική είναι πλήρης και ευανάγνωστη.

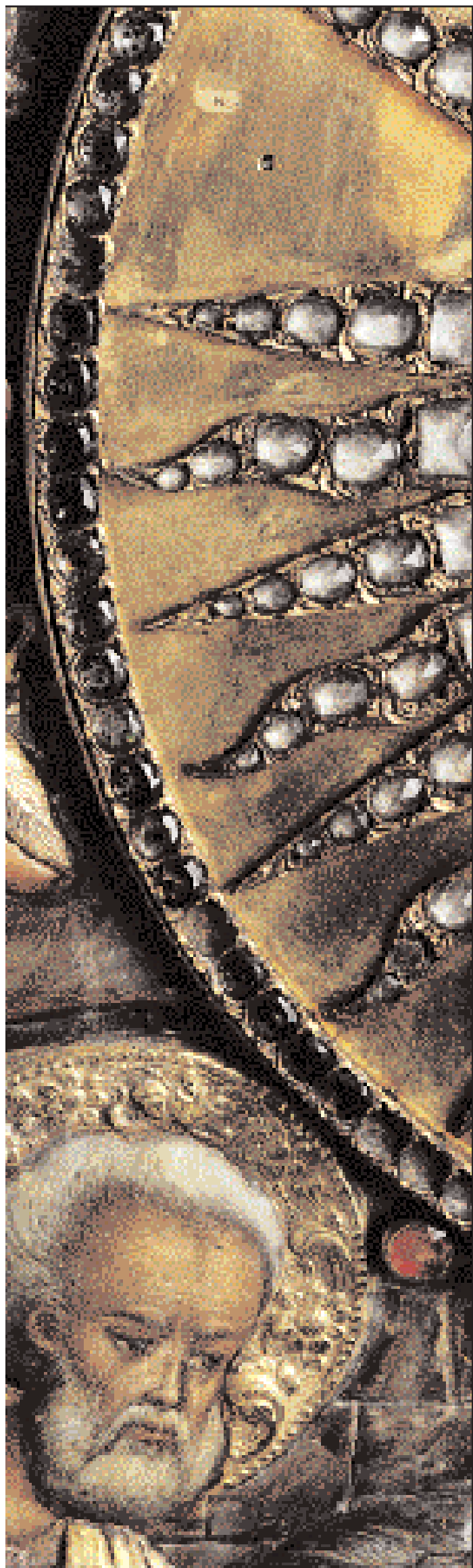
Το έτος 6677 αντιστοιχεί με το 1169 μ.Χ. Ο μνημονεύμενος ως μουσιάτωρ (ψηφοθέτης) Εφραιμάς ήταν ο επιβλέπων του έργου, για το οποίο απεστάλη προφανώς από την Κωνσταντινούπολη. Τα στοιχεία που διαθέτουμε από την επιγραφή αφορούν το σύνολο της ανακαινίσεως του Ναού της Βηθλεέμ και ανταποκρίνονται στην ιστορική αλήθεια. Υποθέσεις για χρονολόγηση μεγάλου μέρους των ψηφιδωτών σε κατά πολύ προγενέστερη περίοδο (7ος αιώνας μ.Χ.) αποκρούονται από τις τότε ισχύουσες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες. Η μόνη περίοδος που επέτρεπε την εκτέλεση ενός τόσο πολυδάπανου έργου προϋπέθετε ισχυρή οικονομικά και πολιτικά χριστιανική παρουσία, και τέτοια ήταν μόνο η περίοδος των Σταυροφόρων. Πρέπει να σημειωθεί ότι η διακόσμηση με ψηφιδωτά δεν περιορίστηκε στη βασιλική, αλλά, σύμφωνα με περιγραφές προσκυνητών του 13ου και 14ου αιώνα μ.Χ., επεξετάθη και στο Σπήλαιο της Γεννήσεως.

Μετά τη μεγαλόπνοη ανακαίνιση

Συνέχεια στη 18η σελίδα

Λεπτομέρεια από χρυσοποίκιλη εικόνα της Γεννήσεως πίσω από την Αγία Τράπεζα, στο Ιερό Βήμα της Βασιλικής. Έργο και αφιέρω-

Μα Σμυρναίων τεχνιτών του έτους 1767 (φωτ.: Εκδ. «Μίλητος»).

Λεπτομέρειες από τον μωσαϊκό διάκοσμο του δαπέδου στο ναό της Γεννήσεως, στη Βηθλεέμ (φωτ.: Εκδ. «Μίλητος»).

Ο Οίκος Εφραθά, όπως αλλιώς ονομάζεται η Βηθλεέμ. Έργο του Β. Barskiz, 18ος αι. Από το βιβλίο «Τόπος και Εικόνα», Εκδ. «Ολκός»).

Συνέχεια από την 16η σελίδα

του 12ου αιώνα δε σημειώθηκε πλέον καμία ουσιαστική αλλαγή στο Ναό της Γεννήσεως, με εξαίρεση τροποποιήσεις στο Σπήλαιο της Γεννήσεως. Η επάνοδος των Αράβων αρχικά και κατόπιν η παρουσία των Οθωμανών σε συνδυασμό με τη συνεχή διαμάχη των χριστιανικών Κοινοτήτων για τα δικαιώματα

στο ιερό Προσκύνημα αποτέλεσαν αρνητικούς παράγοντες για τυχόν νέες ευρείας κλίμακος εργασίες. Οι Μωαμεθανοί μάλιστα αφαίρεσαν σταδιακά τη μαρμαρίνη επένδυση του ναού για να τη χρησιμοποιήσουν σε δικά τους μνημεία, κυρίως στο Χαρέμ Σερίφ της Κωνσταντινουπόλεως. Παρά ταύτα, οι μέριμνες των χριστιανών για το χώρο

της Γεννήσεως του Σωτήρος δεν έπαυσαν. Ενδεικτικά μνημονεύουμε την επισκευή της στέγης με χορηγία του Αυτοκράτορα Αλεξίου Δ' του Κομνηνού (1435), τις επισκευές στο οικοδόμημα επί των ημερών των Πατριαρχών Ιεροσολύμων Γερμανού (1561) και Παΐσιου (1652).

Κατά τον 17ο αιώνα η ανάγκη ανακαινίσεως της βασιλικής ήταν ε-

πιβεβλημένη και με μέριμνα του Πατριάρχου Νεκταρίου, οι Έλληνες Ορθόδοξοι έλαβαν τη σχετική άδεια από τον Μ. Βεζύρη Αχμέτ Κιοπρουλή. Η ανακαίνιση έγινε με έξοδα του Μανωλάκη Καστοριανού και έλαβε χώρα με συμμετοχή απλών πιστών από τα περίχωρα της Βηθλεέμ επί του φωτισμένου Πατριάρχου Δοσιθέου, ο οποίος τέλεσε και την τελετή των εγκαινίων (1762). Η ανακαίνιση αυτή κατέστησε το ναό ασφαλή για τα επόμενα 80 έτη, ενώ το 1775 ενισχύθηκε ο ετοιμόροπος δυτικός τοίχος. Το 1842, πάλι με μέριμνα των Ελλήνων και παρά τις αντιδράσεις των Λατίνων, σημειώνεται νέα αναστήλωση επί του Πατριάρχου Αθανασίου του Γ', για την οποία διαθέτουμε λεπτομερείς περιγραφές. Τότε, καλύφθηκαν με αμμοκονίαμα τα διατηρούμενα ελάχιστα τεμάχια των μωσαϊκών του 12ου αιώνα. Η αποκάλυψη των μωσαϊκών έλαβε χώρα κατά τις αναστηλώσεις του 1935. Μετά την ανακαίνιση του 1842 σημειώνονται σποραδικές επισκευές, κυρίως των υαλοπινάκων και της ευπαθούς ξύλινης στέγης, με μέριμνα κατά κύριο λόγο των Ελλήνων Ορθοδόξων, οι οποίοι μόνοι διέθεταν δικαιώματα στη βασιλική.

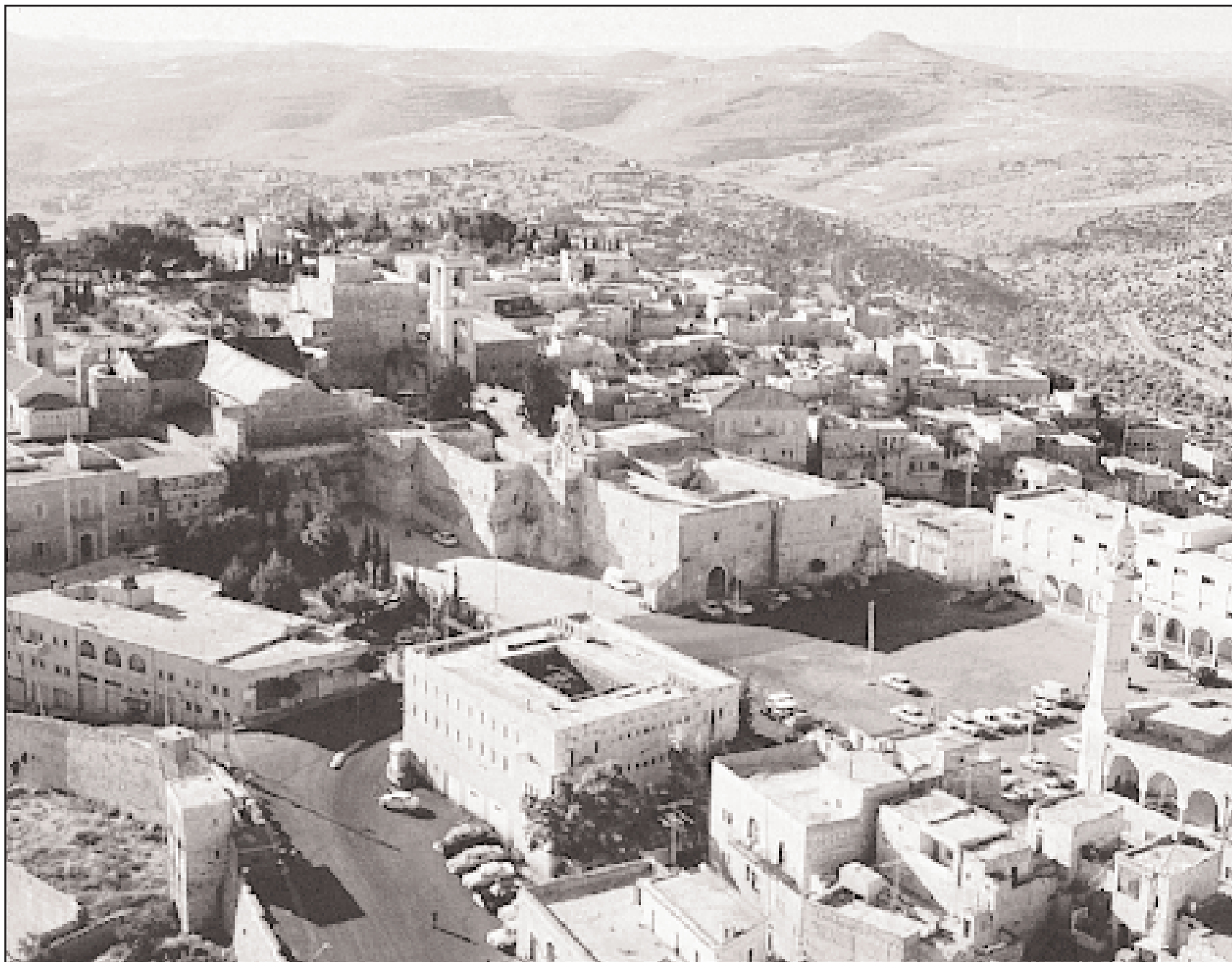
Το ενδιαφέρον των Χριστιανών για το Ναό της Γεννήσεως στη Βηθλεέμ παραμένει αμείωτο μέχρι σήμερα, όπως μαρτυρούν ενέργειες για τη διάσωση και διαφύλαξή του. Χαρακτηριστική είναι η τελευταία επισκευή στο εξωρράχιο της στέγης και η αντικατάσταση των 38 παραθύρων με μέριμνα της ΑΘΜ του Πατριάρχου Ιεροσολύμων κ. Διοδώρου του Α'.

Το Βαπτιστήριο στο δεξιό κλίτος της Βασιλικής της Βηθλεέμ, με την επιγραφή: Υπέρ μνήμης και αναπαύσεως και αφέσεως αμαρτιών ων Κύριος γινώσκει τα ονόματα (φωτ.: Εκδ. «Ε. Τζαφέρη ΑΕ»).

Το έργο της Ορθόδοξου Κοινότητας

Η κοινωνική, πνευματική και πολιτιστική προσφορά του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων στην κοιλάδα των Ποιμένων

Αποψη της σημερινής Βηθλεέμ με την περιοχή της. Επάνω αριστερά, η Βασιλική της Γεννήσεως πλαισιούμενη από τα μοναστηριακά συγκροτήματα των Λατίνων, των Ελλήνων και των Αρμενίων, κάτω δεξιά, τα δημόσια κτίρια και η πλατεία του κέντρου της πόλης.

Του Μητροπολίτου Τιβεριάδος Αλεξίου

«Και ποιμένες ήσαν εν τη χώρα τη αυτή αγραυλούντες και φυλάσσοντες φυλακάς της νυκτός επί την ποιμνην αυτών» (Λουκά Β, 8).

ΑΝΑΤΟΛΙΚΑ της πόλεως της Βηθλεέμ εκτείνεται μία κοιλάς κατάφυτος κυρίως εξ ελαιοδένδρων με πολλά αγροκτήματα και κατοικίας Χριστιανών και Μουσουλμάνων, όπου η Χριστιανική Ορθόδοξος Κοινότης ανέρχεται εις τας δέκα χιλιάδας ψυχάς. Η παράδοσις και ο χριστιανικός κόσμος αποκαλεί τον τόπον άγιον και ιερόν, διότι συνδέεται στενά με το γεγονός της κατά σάρκα γεννήσεως του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού. Οι ιστορικοί της Αγίας Γης αναφέρουν, ότι ενταύθα είναι ο τόπος, όπου οι ποιμένες κατά την νύκτα της γεννήσεως του Ιησού Χριστού αγραυλούντες εφύλαττον τα ποιμνία των και «δόξα Κυρίου περιέλαμψεν αυτούς και εφοβήθησαν φόβον μέγα και εί-

πεν αυτοίς ο άγγελος, Μη φοβείσθε, ιδού γαρ ευαγγελίζομαι υμίν χαρά μεγάλην, ότι ετέχθη υμίν σήμερον Σωτήρ, ος έστι Χριστός Κύριος».

Εδώ λοιπόν εις τα βοσκοτόπια των Ποιμένων, όπου εφύλασσον τα ποιμνία των, την παγερήν εκείνην νύκτα του χειμώνας, καθ' ην στιγμήν εγεννάτο ο Ιησούς εις το ταπεινόν σπήλαιον της Βηθλεέμ, άγγελος Κυρίου κατήλθεν εξ ουρανού και ανήγγειλε το χαρμόσυνον γεγονός της ενανθρωπίσεως του Θείου Λόγου εις τον κόσμον. «Και εξαίφνης εγένετο συντω αγγέλω πλήθος στρατιάς ουρανίου αινούντων τον Θεον και λεγόντων Δόξα εν υψίστοις Θεώ και επί γης ειρήνη εν ανθρώποις ευδοκία». (Λουκά Β, 13-14). Επλήσθησαν χαράς και απορίας οι ποιμένες και ξεκίνησαν να πάνε έως την Βηθλεέμ και εκεί εις το ταπεινόν σπήλαιον των αλόγων ζώων, εν τη φάτνη επιστοποίησαν του λόγου το αληθές του υπό του αγγέλου λεχθέντος «Και τούτο

υμίν το σημείον ευρήσετε βρέφος εσπαργανωμένον κείμενον εν φάτνη» (Λουκά Β, 12).

Ενταύθα εις το χωρίον των Ποιμένων αποκαλύπτεται το πρώτον εις τους ανθρώπους ο ερχομός εις την γην του Σωτήρος του κόσμου και συγχρόνως εγκαινιάζεται η απαρχή της σωτηρίας του ανθρωπίνου γένους. Ως εκ τούτου η περιοχή αυτής της γης είναι αρρήκτως συνδεδεμένη με την έλευσιν του Σωτήρος Χριστού και δικαίως διά τους χριστιανούς θεωρείται τόπος ιερός. Πολύ ενωρίς προβάλλεται η ιερότης του χώρου τούτου των Ποιμένων και γίνεται τόπος λατρείας του Αρχοντος της Ειρήνης, Χριστού του Θεού ημών.

Αλλαγή εμφανίσεως

Η Αγία Ελένη η αναδείξασα τους Αγίους Τόπους, ήτοι τους τόπους οι οποίοι εσχετιζοντο με την επί γης παρουσίαν του Κυρίου, ανέδειξε και

το Προσκύνημα αυτό ανεγείροντας εις το σπήλαιον των Ποιμένων εκκλησίαν, από την οποίαν σώζεται σήμερον μέρος του εντός αυτής μωσαϊκού δαπέδου. Οπως και οι λοιποί Άγιοι Τόποι υπέστησαν καταστροφάς, ούτω και η εκκλησία των Ποιμένων είχε την αυτήν τύχην. Οπως φαίνεται, η σπηλαιώδης εκκλησία του 5ου αιώνας δεν ήτο αρκετή να καλύψη τας λατρευτικάς ανάγκας των πιστών της εποχής εκείνης και διά τον λόγον αυτόν εις τας αρχάς του δου αιώνας εκτίσθη επί του σπηλαιου μεγαλοπρεπής βασιλική με μαρμαρίνας κολώνας και κιονόκρανα και με πολύχρωμα μωσαϊκά δάπεδα. Η ίδρυσις της βασιλικής αυτής και η νέα διαμόρφωσις του όλου χώρου ήλλαξαν όχι μόνον την εξωτερικήν εμφάνισιν του Προσκυνηματος, αλλά και την λατρευτικήν του κατάστασιν.

Από εκκλησιαστικάς και ιστορικάς πηγάς του δου αιώνας μανθάνομεν

Συνέχεια στην 20ή σελίδα

Τα μέλη της διορθοδόξου διασκέψεως επί τω εορτασμό της δισχιλιετηρίδος μπροστά στην Πύλη του Ναού της Αναστάσεως, στον Φρικτό Γολγοθά στα Ιεροσόλυμα και στο Ιερό Βήμα της Βασιλικής της Βηθλεέμ.

Μια στιγμή από το σκούπισμα της Βασιλικής λίγες μέρες πριν από την εορτή. Το σκούπισμα που γίνεται μόνο από αγιοταφίτες μοναχούς έχει ταυτόχρονα και συμβολικό χαρακτήρα, γιατί αποτελεί μια ακόμη επιβεβαίωση της κυριότητας του Ελληνικού Ορθόδοξου Πατριαρχείου επί της Βασιλικής και του Αγίου Σπηλαίου.

Συνέχεια από την 19η σελίδα

ότι η τελετή της Γεννήσεως του Χριστού κατά την ημέραν των Χριστουγέννων, ήρχιζε εις την πραγματικότητα κατά την παραμονήν από το ή εις το «Ποιμανεϊόν» (το χωρίον των Ποιμένων) και από εκεί κλήρος, λαός και μοναχοί εν πομπή επιβλητική μετέβαινον εις την βασιλικήν της Γεννήσεως εις την Βηθλεέμ, διά να συνεχίσουν την εορτήν. Η βασιλική αυτή κατεστράφη από τους Πέρσας το 614 και ύστερον εκτίσθη πάλιν από τον πατριάρχη Μόδεστον. Πράγματι αναφέρεται από δυτικούς περιηγητάς ότι υπήρχε εκκλησία εις την κοιλάδα των Ποιμένων κατά τον έβδομον αιώνα. Επίσης και κατά τον ενδέκατον αιώνα αναφέρεται ότι ο τόπος των Ποιμένων ευρίσκεται πλη-

σίον της Βηθλεέμ και κατ' ανατολάς, όπου υπάρχει εκκλησία επ' ονόματι των Αγγέλων και ονομαζομένη *Δόξα εν υψίστοις*. Το εικοστόν αιώνα βλέπομε τα ερείπια τόσο της εκκλησίας όσο και της μονής και να σώζεται μόνον η σπηλαιώδης εκκλησία.

Το έτος 1972 το Πατριαρχείον Ιεροσολύμων διενήργησε ιδίαις δαπάναις ανασκαφάς εις τον χώρον των ερειπίων με σκοπόν να φέρη εις το φως το ιερόν τούτον χώρον, με αποτέλεσμα να ανακαλυφθούν πλείστα αρχιτεκτονικά λείψανα του αρχαίου Προσκυνηματος. Το Πατριαρχείον επέδειξε μεγάλο ενδιαφέρον και ανέθεσε εις τον πνευματικόν της μονής της Λαύρας του Αγίου Σάββα αρχιμανδρίτην Σεραφείμ την αναστήλωσιν και ανακαινίσιν του όλου χώρου.

Ο γέρων π. Σεραφείμ ανήγειρε πλησίον του αρχαιολογικού χώρου νέαν εκκλησίαν και μονήν με αρκετά κελιά διά τους μοναχούς αντάξια του χώρου και της ιστορίας του. Σήμερον υπάρχει ενταύθα μία μικρά αδελφότης υπό την πνευματικήν καθοδήγησιν του γέροντος π. Σεραφείμ συνεχίζουσα το έργον των Αγιοταφίτων πατέρων. Επιτελεί δε εις την μονήν αυτήν υπό την εποπτεϊάν του Πατριάρχου έργον ιεραποστολικόν, φιλανθρωπικόν, κοινωνικόν και εκπαιδευτικόν και η συνδρομή των αδελφών της μονής είναι μεγάλη.

Ίδρυση σχολών

Η Εκκλησία ανέκαθεν ίδρυε σχολάς προς εκπαιδευσιν του λαού και

καλλιεργούσε μέσα εις τα εκπαιδευτήρια τας χριστιανικάς αρετάς, την πίστιν εις τον Χριστόν, εις την Πατρίδα, την αγάπην προς τον πλησίον την δικαιοσύνην και την φιλανθρωπίαν. Η Εκκλησία των Ιεροσολύμων ουδέποτε έπαυσε να ενδιαφέρεται διά το ποιμνίον της και την καλλιέργειάν του. Ως εκ τούτου πιστώσ ακολουθούσα το παράδειγμα των μεγάλων Πατέρων και Ποιμένων της, των εκάστοτε πατριαρχών, ως του Κυρίλλου, Δοσιθέου, Θεοφάνους, Παϊσίου, Χρυσάνθου, Νικοδήμου, Γερασίμου, Κυρίλλου, σήμερον υπό την καθοδήγησιν της Α.Θ.Μ. του πατριάρχου Διοδώρου του Α' συνεχίζει το δύσκολον αυτό και επίπονον έργον και καθήκον προς τον λαόν του Θεού με την ίδρυσιν πλήθους σχολών ανά την επικράτειάν της.

Εις το χωρίον των Ποιμένων το Πατριαρχείον Ιεροσολύμων έχει ιδρύσει πλησίον της νέας μονής μιαν Πρότυπον Σχολήν διά το αραβόφωνον ορθόδοξον ποιμνιον και προσφέρει εις την νεολαϊαν μόρφωσιν και ελληνορθόδοξον αγωγήν και πολιτισμόν, καθότι διδάσκεται εις αυτήν η ελληνική γλώσσα από Έλληνας καθηγητάς. Η Σχολή αυτή περιλαμβάνει Νηπιαγωγείον, Δημοτικόν Σχολείον και Γυμνάσιον - Λύκειον, με πρόβλεψιν το Νηπιαγωγείον να μεταστεγασθεί εις πλησίον πατριαρχικόν κτήμα. Διαθέτει δε και αίθουσαν διά διάφορους και ποικίλας εκδηλώσεις της ενορίας. Με την κοινωνική και εκπαιδευτικήν αυτήν δραστηριότητα την αναφερομένην κυρίως προς τους νέους, η Εκκλησία των Ιεροσολύμων προσπαθεί και εν όψει μάλιστα της τρίτης χιλιετηρίδος να τους εφοδιάση με χριστιανικάς αρετάς, να τους βοηθήση και να τους προστατεύση από τους κινδύνους που τους περιβάλλουν και τους θανατώνουν καθημερινώς. Είθε ο ευαγγελισμός της μεγάλης χάρας και της ειρήνης, ο οποίος εξήλθε από του στόματος του αγγέλου και ηκούσθη διά πρώτην φοράν εις το χωρίον αυτό των Ποιμένων να ακούεται και εδώ και εις ολόκληρον τον κόσμον εσαεί.

Ο ναός και η Πατριαρχική Σχολή στο χωρίο των Ποιμένων.

Η ζωγραφική της Βασιλικής

Ψηφιδωτές παραστάσεις, επιγραφές, ξυλόγλυπτα και τοιχογραφίες του ναού διασώζονται έως σήμερα

Του **Αθανασίου Παλιούρα**

Καθηγητού Βυζαντινής Αρχαιολογίας
Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Ο ΝΑΟΣ της Βασιλικής της Γέννησης του Χριστού στη Βηθλεέμ περνάει μέσα στους αιώνες από περιπέτεια σε περιπέτεια, με τις συνεχείς επεμβάσεις, αρχιτεκτονικές αλλαγές, μεταρρυθμίσεις, μεταποιήσεις και μεταπλάσεις, καταστροφές και αλλοιώσεις του αρχικού σχεδίου. Ακολουθεί τα ίχνη του νηπίου Χριστού, ο οποίος από την ώρα της επίγης γέννησής του διώκεται, αυτοεξορίζεται, ταλαιπωρείται, κακοπαθαίνει, συκοφαντείται, ταπεινώνεται, σταυρώνεται για να αναστηθεί θριαμβευτής μέσα στους αιώνες. Το κτίριο, που πολύ νωρίς υψώθηκε πάνω από το σπήλαιο της Γέννησης, λόγω της μεγάλης συρροής προσκυνητών, μετατράπηκε από τον Ρωμαίο αυτοκράτορα Αδριανό (117-138) σε ναό του Αδωνι. Μετά τους διωγμούς ο Μ. Κων/νος τον 4ο αιώνα ανήγειρε πάνω από το ιερό σπήλαιο οχτάγωνο, το οποίο επικοινωνούσε με πεντάκλιτη βασιλική και δυτικότερα με αίθριο και προπύλαια. Στα χρόνια του Ιουστινιανού, τον 6ο αι., ύστερα από πυρκαγιά, οι ιστορικοί Προκόπιος, Ευτύχιος και Σωφρόνιος αναφέρουν ότι ξαναχτίστηκε, αλλά το οχτάγωνο αντικαταστάθηκε από τρίκογχο Ιερό Βήμα.

Υστερα από πολλές ταλαιπωρίες, οι Σταυροφόροι, τον 13ο αι., επέφεραν νέες αλλαγές, με νέους χώρους και προσκτίσματα που άλλαξαν τη μεγαλοπρεπή πρόσοψη του ναού. Από τις τρεις εισόδους που είχε δυτικά, σήμερα διατηρείται μόνο η μεσαία και αυτή κατά τους δύσκολους χρόνους της Τουρκοκρατίας έγινε πιο μικρή για λόγους ασφαλείας. Διατηρήθηκε όμως έως σήμερα η θαυμάσια μαρμαρίνη τοξωτή είσοδος του Σπηλαίου με τους διπλούς κίονες με τα κορινθιακά κιονόκρανα και τη μεγάλη ξύλινη δίφυλλη πόρτα με τα σκαλιστά αραβουργήματα και τους σταυρούς. Χρονολογείται στα 1227 μ.Χ. Το σημερινό ξυλόγλυπτο εικονοστάσι κατασκευάστηκε το 1764, ενώ η ξύλινη οροφή είναι έργο των αρχών του 19ου αι.

Η ζωγραφική

Μέσα από τις ίδιες περιπέτειες και ταλαιπωρίες πέρασε και η εντοιχία ζωγραφική, η οποία ταυτίστηκε ως προς τις καταστροφές και αλλαγές με τη μοίρα του αρχιτεκτονήματος.

Από τις ανασκαφές που έγιναν το 1934 αποκαλύφθηκε το δάπεδο της αρχικής βασιλικής της Αγίας Ελένης με τα περίτεχνα ψηφιδωτά κι έτσι επιβεβαιώνεται με τη βοήθεια της αρχαιολογικής σκαπάνης η μαρτυρία του Αγίου Ιερωνύμου, σύμφωνα με την οποία, πρώτος αυτός που έζησε χρόνια μέσα στο ναό της Γέν-

Βοσκοί βαδίζουν προς το σημείο της Γεννήσεως του Χριστού. Λεπτομέρεια από μεγάλη εικόνα της Γεννήσεως στο Ναό της Βηθλεέμ (φωτ.: Εκδ. «Μίλητος»).

νησης, έγραψε για τα μωσαϊκά δαπέδου του ναού. Γεωμετρικά, φυτικά και ζωικά κοσμήματα, παραστάσεις πτηνών μέσα σε πλαίσια πλοχμών και ακάνθων, η λέξη ιχθύς, είναι τα υπολείμματα που διασώθηκαν και υποδεικνύονται σήμερα στους προσκυνητές, προστατευμένα κάτω από ξύλινες προστατευτικές πόρτες που ανοίγουν για να φανερωθούν.

Ο ιστορικός Ευσέβιος τα αποδίδει

στον Μ. Κωνσταντίνο και τα χρονολογεί στον 4ο αιώνα. Η σύγχρονη αρχαιολογική έρευνα προτείνει τα τέλη του 4ου και τις αρχές του 5ου αι., βασισμένη ιδιαίτερα σε συγκριτικά τεχνοτροπικά στοιχεία της όψιμης ρωμαϊκής και παλαιοχριστιανικής τέχνης.

Δεύτερη φάση με εντοιχία ψηφιδωτά υλοποιείται στα τέλη του 7ου και στις αρχές του 8ου αι. Σύμφωνα με τις πηγές, ο ναός ήταν κατάκο-

σμος από ψηφιδωτά. Το εικονογραφικό πρόγραμμα περιλαμβάνει θέματα από τον βίο, τα θαύματα, το Πάθος του Χριστού, προφήτες και αγίους και μια τεράστια απεικόνιση της Ρίζας του Ιεσσαί, που αναφέρεται στο γενεαλογικό δέντρο του Χριστού.

Στο κεντρικό κλίτος, στη ζωφόρο πάνω από τις κιονοστοιχίες απλώνονται σκηνές μοναδικές και πρω-

Συνέχεια στην 22η σελίδα

Το ξυλόγλυπτο και επιχρυσωμένο τέμπλο της Βασιλικής.

Λεπτομέρεια από τον ξυλόγλυπτο διάκοσμο του βημόθυρου της Βασιλικής με την παράσταση της Ταφής και της Αναστάσεως του Κυρίου.

Συνέχεια από την 21η σελίδα
τοφάνερωτες, οι οποίες κατοχυρώνουν εικονογραφικά τη δογματική γνησιότητα της εκκλησίας της καθ' ημάς Ανατολής και καταξιώνουν διακηρύσσοντας την ιστορική αλήθεια σ' όλους τους αιώνες. Στη νότια ζωφόρο απλώνονται σ' ένα φαντασμαγορικό θέαμα, πλημμυρισμένο μέσα στην πολυχρωμία και στο χρυσό, οι επτά Οικουμενικές Σύνοδοι κατά χρονολογική σειρά. Αντίστοιχα στη βόρεια ζωφόρο τοποθετούνται επτά τοπικές Σύνοδοι. Κτίρι με διπλές καμάρες απεικονίζουν

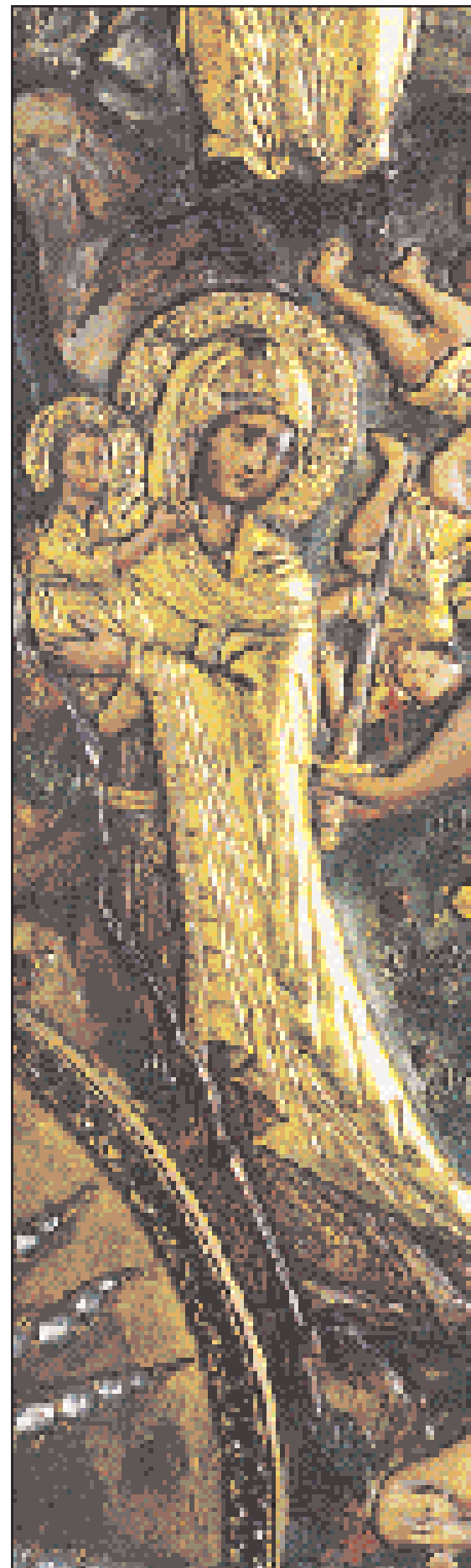
γραφικά τις οικουμενικές Συνόδους. Κάτω από τα τόξα γράφονται με κεφαλαία ελληνικά το όνομα της Συνόδου και μακροσκελέστατες επιγραφές με περιλήψεις των Πρακτικών της κάθε μιας.

Τρίκλιτες βασιλικές με τρούλο απεικονίζουν τις τοπικές συνόδους. Κάτω από τις καμάρες γράφονται οι αποφάσεις.

Πρόκειται για σπάνια και ασυνήθιστα εικονογραφικά θέματα και δεν είναι τυχαία η επιλογή της Βασιλικής της Γέννησης για να προβληθούν μια και το αφετηριακό για την

ύπαρξη του χριστιανισμού μνημείο αποτελεί μόνιμο σημείο αναφοράς για να λάμψει και να θριαμβεύσει η δογματική αλήθεια και για να συντριβούν οι αιρέσεις. Όταν τοποθετούνταν τα περίφημα αυτά ψηφιδωτά οι Άγιοι Τόποι και η Βηθλεέμ βρίσκονταν κάτω από μουσουλμανική κατοχή, γι' αυτό και η ανεικονική επιλογή είναι ευνόητη.

Αλλά η αραβική κατοχή είχε μεγάλη διάρκεια (639-1099), η Βασιλική της Γέννησης έπαθε μεγάλες καταστροφές, κατέρρευσε η ξύλινη στέγη και αφανίστηκε ο ψηφι-

Η Σφαγή των Νηπίων. Λεπτομέρεια από ανάγλυφη.

δωτός εσωτερικός διάκοσμος.

Με την ανακατάληψη των Αγίων Τόπων στα χρόνια των Σταυροφόρων (12ος αι.), η στέγη επισκευάστηκε και το εσωτερικό της Βασιλικής διαμορφώθηκε για τρίτη φορά με ψηφιδωτά και τοιχογραφίες. Στην ανακαίνιση έλαβε μέρος και ο αυτοκράτωρ Μανουήλ Κομνηνός, στέλνοντας Έλληνες ζωγράφους και ψηφοθέτες, οι οποίοι ζωγράφησαν σύμφωνα με το εικονογραφικό πρόγραμμα της Ορθόδοξου Εκκλησίας. Μέρος της διακόσμησης εκείνης διασώζεται έως σήμερα. Οι σκη-

Χρυσοποίκιλη εικόνα στο Ναό της Γεννήσεως του Χριστού (φωτ.: Εκδ. «Μίλητος»).

νές με τα ψηφιδωτά τοποθετούνται στον κύριο ναό και στο διακονικό, οι τοιχογραφίες διακοσμούν τους κίονες.

Από τις σωζόμενες ψηφιδωτές παραστάσεις αναφέρουμε την εκφραστική Ανάληψη, τη θαυμάσια με χρωματικές διαβαθμίσεις Βαϊοφόρο, τη Μεταμόρφωση και την Απιστία του Θωμά. Παράλληλα σε 27 κίονες εικονίζονται ζωγραφικά 29 μορφές ολόσωμες, σε χαρακτηριστικές στάσεις, με ειλητάρια στα χέρια, με στρατιωτικές στολές οι στρατιωτικοί άγιοι, με το ιε-

ρατικό τους σχήμα οι ασκητές.

Η Παναγία σε τρεις διαφορετικούς τύπους, Γλυκοφιλούσα, Γαλακτοτροφούσα και Νικοποιός, έχει έντονη παρουσία. Εικονίζονται επίσης οι προφήτες Ηλίας και Πρόδρομος, οι Ευαγγελιστές και Απόστολοι Ιάκωβος, Βαρθολομαίος, Ιωάννης, επίσκοποι, στρατιωτικοί άγιοι (ανάμεσά τους ο Γεώργιος), οι άγιοι Ανάργυροι και πλήθος ασκητές, άγιοι της ερήμου (Ονούφριος, Μακάριος, Θεοδόσιος, Ευθύμιος, Σάββας, Αντώνιος). Δεν λείπουν και οι άγιες γυναίκες με κορυφαία την α-

γία Μαρία. Τέλος, δυο Λατίνοι βασιλείς, ο Κνούτος των Δανών και ο Ολαφ των Νορμανδών υπενθυμίζουν στον σημερινό προσκυνητή το πέρασμα των Σταυροφόρων.

Στο νότιο μέρος της αψίδας, δηλαδή στον δεξιό χορό των ψαλτάδων, σώζεται ενημερωτική επιγραφή που αναφέρεται στην εικονογράφηση της εποχής. Μνημονεύει τον αυτοκράτορα Μανουήλ Κομνηνό τον Πορφυρογέννητο, τον μεγάλο ρήγα των Ιεροσολύμων κυρ-Αμμόρι, καθώς και τον φημισμένο ζωγράφο και ψηφιδογράφο μοναχό

Εφραίμ, «διά χειρός του οποίου ετελειώθει το παρόν έργον». Είναι το σωτήριο έτος 1169 και η Βασιλική της Γέννησης του Χριστού στην αγία Βηθλεέμ στέλνει στα πέρατα το χαρμόσυνο μήνυμα μέσα από την εικονογράφηση:

Οι χριστολογικές σκηνές μαρτυρούν τη δόξα του Χριστού και οι άγιες μορφές που ζωγραφίζονται στους κίονες θυσιάστηκαν για να επικρατήσει στον κόσμο η ειρήνη. Ο μέγας και παγκόσμιος ειρηνοποιός, περίεργο για την ανθρώπινη λογική, είναι ένα Νήπιο.

Αποψη της περιοχής της Βηθλεέμ. Cornelis de Bruyn, *Reizen door de vermeara ste deelen van Klein Asien... Syrien en Palestina*, 1698.

Δυτικοί περιηγητές στη Βηθλεέμ

Οι μαρτυρίες και οι περιγραφές των ξένων ερευνητών και ζωγράφων μας προσφέρουν πολύτιμες πληροφορίες

Της **Ελεονώρας Ναβάρι**

Βιβλιογράφου - Παλαιοβιβλιολόγου

ΒΗΘΛΕΕΜ, η πόλη του Δαυίδ, ο τόπος της γέννησης του Χριστού, ο σκοπός και ο πόθος των προσκυνητών. Το ίδιο το όνομα της πόλης προκαλεί συνειρμούς γεγονότων και χώρων, που είχαν σχέση με την πρώτη κιόλας στιγμή της γέννησης του Χριστού. Το Σπήλαιο της Γεννήσεως, η Φάτνη στην οποία αποτέθηκε το Θείον Βρέφος, το αστέρι που έλαμπε στον ουρανό και οι Τρεις Μάγοι που ήλθαν να προσκυνήσουν, όλα εμφανίζονται σε μυριάδες τραγουδία, ζωγραφίες και διηγήματα που πραγματεύονται τη γέννηση του Χριστού. Αυτά τα στοιχεία σχετίστηκαν με τη Βηθλεέμ από τις απαρχές της χριστιανικής λατρείας και της προσκυνηματικής συνήθειας ήδη από τον 2ο αιώνα. Ο Οριγένης κάνει ειδική αναφορά στη Φάτνη, όπου η Παρθένος ξάπλωσε τον νεογέννητο Ιησού και σημειώνει ότι αυτή ήταν πασίγνωστη ακόμα και μεταξύ των εθνικών.

Το προσκυνηματικό ταξίδι μπήκε στη χριστιανική παράδοση από την κλασική αρχαιότητα. Όταν ο Κικέρων θέλησε να επισκεφθεί την Αθήνα, κινήθηκε όχι τόσο από τη θέληση να δει τα λαμπρά μνημεία της, αλλά κυρίως να τα συσχετίσει με τους μεγάλους άνδρες που έζησαν εκεί και έδρασαν ανάμεσά τους. Με την ίδια νοοτροπία, αλλά σε πολύ ανώτερο βαθμό, οι τόποι όπου έζησε και δίδαξε ο Χριστός εξαγιάστηκαν από την σχέση τους με αυτόν. Έτσι, το προσκυνηματικό ταξίδι στους Αγίους Τόπους απέτελεσε σημαντικό μέρος της χριστιανικής ζωής και έχουμε πραγματικές περιγραφές από ταξιδιώτες από τα πρώτα χρόνια του 4ου αιώνα, όπως το ταξίδι του προσκυνητή Bordeaux, το 333.

Αυτές οι περιγραφές εμφανίζονται με αυξανόμενη συχνότητα σ' όλη την περίοδο του Μεσαίωνα. Από την εποχή της ανακάλυψης της τυπογραφίας τον 15ο αιώνα και μέχρι τον 19ο ξεχύνεται μια πλημμύρα από προσκυνηματικά κείμενα, από το *Itinera ad Terram Sanctam* (Οδοιπορεία στην Αγία Γη) του Beydenbach, που τυπώθηκε στο Mainz το 1483, μέχρι το *Itineraite de Paris à Jerusalem* (Οδοιπορικό από το Παρίσι στα Ιεροσόλυμα) του Chateaubriand το 1811. Όλοι αυτοί οι προσκυνητές επισκέφθηκαν και τη Βηθλεέμ.

Στην πραγματικότητα, κατά την πρώτη περίοδο η Βηθλεέμ ήταν ο βασικός σκοπός του ταξιδιού τους

στην Αγία Γη, γιατί τα Ιεροσόλυμα είχαν καταστραφεί από τους Ρωμαίους το 132 και ξαναχτίστηκαν ως ρωμαϊκή πόλη με το όνομα Αιλία Καπιτωλίνη. Κατά παράδοξο τρόπο η Βηθλεέμ δεν καταστράφηκε από κανέναν εισβολέα στην Αγία Γη. Αφότου ο ναός της Γεννήσεως κατασκευάστηκε, παρέμεινε λίγο πολύ άθικτος στη διάρκεια των αιώνων.

Απειρες μαρτυρίες

Ο κατά παράδοσιν τόπος της Γεννήσεως ήταν ένα σπήλαιο στο ανατολικό μέρος της κορυφογραμμής πάνω στην οποία έχει κτιστεί η πόλη. Το έτος 330 περίπου, το σπήλαιο καλύφθηκε από έναν

ναό που κτίστηκε από τον Μεγάλο Κωνσταντίνο, καθώς εικάζεται, με την παρότρυνση της μητέρας του, της Αγίας Ελένης, η οποία γι' αυτόν τον σκοπό θέλησε να επισκεφθεί η ίδια τους Αγίους Τόπους. Τα βασικά στοιχεία που συνιστούσαν την πόλη της Βηθλεέμ και τον Ναό της Γεννήσεως διατηρήθηκαν κατά μέγα μέρος όπως ήταν κατά τον 4ο αιώνα. Το φρέαρ του Δαυίδ, η εκκλησία της Αγίας Αικατερίνης, το μοναστήρι που ίδρυσε η Αγία Παύλα, που ήλθε προσκυνήτρια στη Βηθλεέμ μαζί με τον Άγιο Ιερώνυμο και η υπόγεια εκκλησία που περικλείει το Σπήλαιο, τη Φάτνη, το σημείο της προσκύνησης των Μάγων και το αστέρι της Βηθλεέμ. Όλα αυτά τα σημεία περιγράφονταν συνέχεια και συνέχεια από πολυάριθμους προσκυνητές και ταξιδιώτες.

Ανάμεσα στις πιο πρώιμες παραστάσεις της Βηθλεέμ κατά τη νεότερη περίοδο είναι οι δύο ξυλογραφίες σε έναν ανώνυμο ιταλικό προσκυνηματικό οδηγό με τον τίτλο *Viaggio da Venezia a Santo Sepolcro* (Ταξίδι από τη Βενετία στον Πανάγιο Τάφο), εκδομένο στη Βενετία το 1500. Αυτές οι ωραίες ξυλογραφίες παρουσιάζουν την πόλη της Βηθλεέμ με την Εκκλησία της Αγίας Αικατερίνης και τον τόπο της Γεννήσεως, με το φρέαρ του Δαυίδ, τη φάτνη, το αστέρι και τα σκαλιά που οδηγούσαν στο Σπήλαιο από την εκκλησία της Αγίας Αικατερίνης. Αυτό το πρώιμο έργο περιέχει επίσης μια διήγηση του Αγίου Ιερωνύμου, που συνδέθηκε με τη Βηθλεέμ, όταν ευρισκόμενος εκεί ως προσκυνητής επέλεξε τελικά να αποσυρθεί και να παραμείνει εκεί κατά το υπόλοιπο της ζωής του μεταφράζοντας την παλαιά Διαθήκη στα Λατινικά. Αυτή η συμμετοχή του Αγίου Ιερωνύμου στα στοιχεία που ανα-

Η Βασιλική και η πόλη της Βηθλεέμ. Ανώνυμος Ιταλός, *Viaggio da Venezia a Santo Sepolcro*, 1500.

δείκνυαν τον χώρο της Βηθλεέμ, συνεχίζει να αποτελεί αντικείμενο αναφοράς στις ταξιδιωτικές περιγραφές.

Το παλαιότερο πιθανώς σχέδιο των οικοδομημάτων στη Βηθλεέμ, μας παραδόθηκε από ένα Βέλγο προσκυνητή, τον Jean Zuallart που επισκέφθηκε την Αγία Γη το έτος 1567. Το βιβλίο του *Il Devotissimo Viaggio di Jerusalem* (Το ευσεβέστατο ταξίδι στην Αγία Γη) δημοσιεύθηκε αρχικά στη Ρώμη το 1587 και μεταφράστηκε στα γαλλικά το 1595. Ταυτόχρονα, οι ίδιοι Άγιοι Τόποι γίνονται αντικείμενο αρχαιολογικής, οικοδομικής και ιστορικής διαπραγμάτευσης. Τα σχέδια του Zuallart, μας δίνουν μια ισχυρή αίσθηση της πραγματικής κατάστασης των οικοδομών και επισημαίνουν τις διάφορες σχέσεις των επί μέρους στοιχείων. Η Βασιλική με περίφημες 48 κολόνες με τα κορινθιακά κιονόκρανα, ο κήπος και η μονή παρουσιάζονται σε πλατειά κάτοψη. Υπάρχει, επίσης, ένα ξεχωριστό σχέδιο της υπόγειας εκκλησίας με τις δύο κλίμακες που κατέρχονται από την Βασιλική. Ένα μικρό χαρακτηριστικό σχέδιο δείχνει τον ναό της Γεννήσεως, τη Φάτνη, το σημείο της προσκύνησης των Μάγων και τα σκαλιά.

«Αίσθημα γαλήνης»

Μια ωραία άποψη της Βηθλεέμ περιέχεται επίσης στην περιγραφή του ταξιδιού του Cornelis de Bruyn. Ο Bruyn ήταν Ολλανδός ζωγράφος και ταξίδεψε στα τέλη του 17ου αιώνα κάνοντας πολλά σχέδια. Το βιβλίο του δημοσιεύθηκε στα ολλανδικά το 1698 με τον τίτλο *Reizen door de vermeera ste deelen van Klein Asien... Syrien en Palestina* (Ταξίδι στην Μικρά Ασία... τη Συρία και την Παλαιστίνη). Γρήγορα το έργο αυτό μεταφράστηκε στα αγγλικά και γαλλικά.

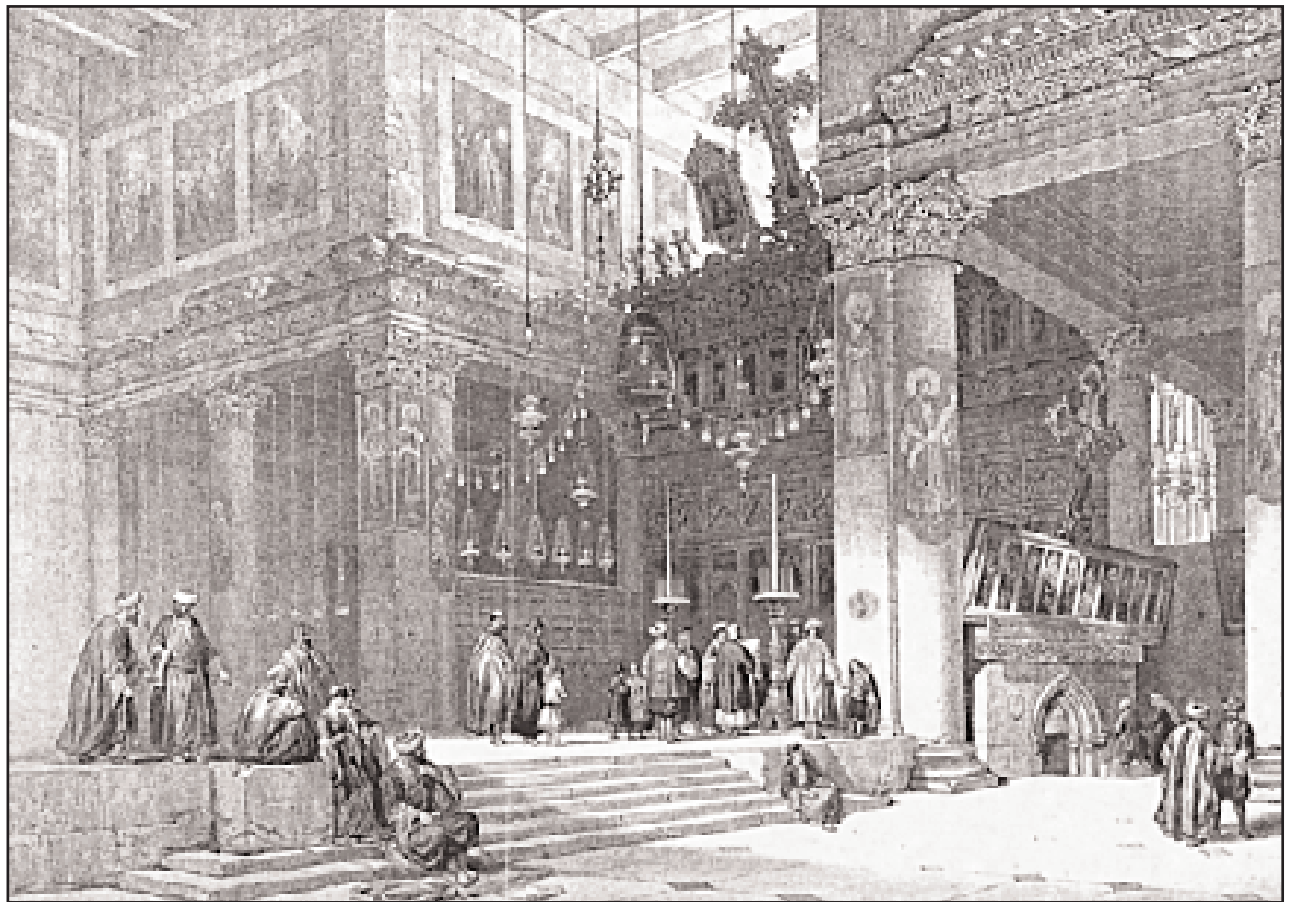
Ένα από τα πιο ενδιαφέροντα στοιχεία, που δίνει για τη Βηθλεέμ, αναφέρεται στον σταυρό ή το σημάδι της Ιερουσαλήμ. Ήταν, λέει, ένας τύπος τατουάζ, που έκαναν οι προσκυνητές για να αποδείξουν ότι ταξίδεψαν στους Αγίους Τόπους. Ο De Bruyn, ο οποίος έκανε αυτό το τατουάζ, το περιγράφει εν εκτάσει. Το τατουάζ γινόταν με διπλή βελόνα που βυθιζόταν στο δέρμα αφήνοντας να περάσει μέσα δυνατό μαύρο μελάνι, με τρόπο ώστε να σχηματιστεί ένα σχέδιο κατ' επιλογήν του προσκυνητή. Και ο Zuallart επίσης περιγράφει αυτόν τον σταυρό της Ιερουσαλήμ, ο οποίος καθώς φαίνεται γινόταν μόνο στη Βηθλεέμ.

Οι πιο γνωστές απόψεις των Αγίων Τόπων παρήχθησαν από τον ζωγράφο David Roberts το 1830. Μια επιλογή των λθογραφημένων απόψεων ξανατυπώθηκε το 1870. Μερικές παρουσιάζουν την πόλη της Βηθλεέμ και την εκκλησία της Αγίας Αικατερίνης, η οποία εδώ αναφέρεται ως η Βασιλική της Αγίας Ελένης.

Στις απεικονίσεις του μπορούμε να θαυμάσουμε τη Βασιλική και τον ναό της Γεννήσεως σε όλη τους τη λαμπρότητα κατά τον 19ο

Άποψη της περιοχής της Βηθλεέμ από τον David Roberts, 1830.

Άποψη της Βασιλικής της Βηθλεέμ από τον David Roberts, 1830.

αιώνα. Η θέση της πόλης της Βηθλεέμ είναι ευδιάκριτη και στην παράσταση του ναού του Σπηλαιού ο Roberts έχει επισημάνει με έντονο σχεδιασμό το αστέρι, που δείχνει το σημείο της Γέννησης του Χριστού.

Η ιδιοποίηση του Αστέρος της Βηθλεέμ υπήρξε ένας από τους παράγοντες της έκρηξης του Κριμαϊκού πολέμου. Το 1850 η γαλλική κυβέρνηση ζήτησε από τον Σουλτάνο το δικαίωμα να τοποθετηθεί ένα ασημένιο αστέρι με τα εμβλή-

ματα της Γαλλίας στο Σπήλαιο της Γεννήσεως. Η παρουσία αυτού του αστέρος με εθνικά εμβλήματα αποκρούστηκε από τη Ρωσία, η οποία θεωρούσε τον εαυτό της σαν τον φυσικό προστάτη των Ορθόδοξων στην Οθωμανική αυτοκρατορία. Αυτό το ασημένιο αστέρι έγινε το σύμβολο του ανταγωνισμού ανάμεσα στα δύο έθνη για την επιρροή τους στην Ανατολή και υπήρξε μια από τις καθοριστικές αιτίες του Κριμαϊκού πολέμου.

Ανεξάρτητα από τον ρόλο που έ-

παιξε η Βηθλεέμ στο πολιτικό πεδίο κατά τον 19ο αιώνα, το σημείο που σχολιάζεται από τους προσκυνητές και τους ταξιδιώτες είναι το βαθύ αίσθημα γαλήνης που δημιουργεί η ατμόσφαιρα του Σπηλαιού της Γεννήσεως.

Ο Chateaubriand, ξεφεύγοντας για λίγο από τις λεπτομέρειες της περιγραφής του, μιλά για την ατμόσφαιρα αυτή λέγοντας: «Τίποτα δε είναι τόσο ευχάριστο και τόσο σεβάσμιο όσο αυτή η υπόγεια εκκλησία».

Μπροστά στην Αγία Τράπεζα, πάνω από το σημείο της Γεννήσεως.

Η εικόνα του Χριστού στον πατριαρχικό θρόνο της Βασιλικής.

Οι υμνογράφοι της Γεννήσεως

Καίρια και συγκινητική η κατάθεση των ποιητών στην κορυφαία στιγμή του Χριστιανισμού

Του **Ι.Μ. Χατζηφώτη**

*Αρχοντα Μ. Ιερομνήμονα
τον Πατριαρχεῖον Ιεροσολύμων*

ΜΕΣΑ ΣΕ ολόκληρη τη λατρευτική ζωή της Ορθοδοξίας, σπουδαία θέση κατέχει ο Ορθος της Γεννήσεως. Διερωτώμαι, χωρίς τις καταβασίες των Χριστουγέννων, θα ήταν δυνατό να νιώσει κανείς πνευματικά τη μεγάλη εορτή. Αντικρύζοντας μια βυζαντινή ή μεταβυζαντινή παράσταση του υπερφυούς γεγονότος, που έκοψε την ιστορία του κόσμου στην προ Χριστού και τη μετά Χριστόν εποχή, αισθάνεσαι την ανάγκη να σιγοψάλεις έναν από τους τόσους θαυμάσιους ύμνους, που συνέθεσαν κορυφαίοι ποιητές των βυζαντινών χρόνων, για να την υπομνηματίσεις.

Από την πλούσια πανηγυρική πνευματική τράπεζα των Χριστουγέννων δεν λείπει κανείς τους, καθώς όλοι αισθάνθηκαν την ανάγκη να καταθέσουν το θάμβος, τον θαυμασμό, την κατανύξη, την ευλάβεια, το δέος που τους συνέχει μπροστά στο μοναδικό γεγονός, στο μεγαλείο του Θεού, που από άκρατη φιλανθρωπία νηπιάζει χαρί-

ζοντάς μας τα αγαθά εκείνα, ενώπιον των οποίων τα δικά μας δώρα είναι μηδαμινά. Τι πήραν μαζί τους οι Μάγοι, για να προσφέρουν στον μικρό Χριστό; Χρυσό, σμύρνα και λίβανο... υλικά δώρα. Μόνον ο υμνογράφος με την αγία του βιωτή και την υψηλή έμπνευση, που έγραψε το περίφημο στιχόρο ιδιόμοελο, το οποίο θα δούμε ιστορημένο με την Παναγία ένθρονη στα μοναστήρια του Αθω, λύει την αμηχανία και την απορία μας:

«Τι σοι προσενέγκωμεν, Χριστέ, ότι ώφθης επί γης ως άνθρωπος δι' ημάς; έκαστον γαρ των υπό σου γενομένων κτισμάτων, την ευχαριστίαν σοι προσάγει· οι Αγγελοι τον ύμνον· οι ουρανοί τον Αστέρα· οι Μάγοι τα δώρα· οι ποιμένες το θαύμα· η γη το σπήλαιον· η έρημος την Φάτνην· ημείς δε Μητέρα Παρθέρον. Ο προ αιώνων Θεός, ελέησον ημάς» (Μηνάιον Δεκεμβρίου, εις τον Εσπερινόν της ΚΕ').

Το υπέροχο νόημα

Μετέχουμε, δηλ., στη Γέννηση με την ίδια την Παναγία, την Κυρία Θεοτόκο. Πόσοι το συνειδητοποιούν αυτό; Αντιλαμβάνονται πόσο

ψηλά ανεβάζει τον άνθρωπο ο Θεός; Και τι δυνατότητες του δίνει; Οι υμνογράφοι της Γεννήσεως αυτό το υπέροχο νόημά της μας βοηθούν να αντιληφθούμε, καθώς συμπυκνώνουν στους απaráμιλλους στίχους τους ολόκληρη τη θεολογία της Εκκλησίας. Ενας μεγάλος υμνογράφος και θεολόγος είναι ο Άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός, γιος του αξιωματούχου του χαλίφη της Δαμασκού Αβδούλ Μελίκ Α', του Σεργίου Μανσούρ. Την ακμή οι εγκυρότεροι βυζαντινολόγοι τοποθετούν στον 8ο αι. (Ν. Β. Τωμαδάκη: Η Βυζαντινή Υμνογραφία και Ποίησης, γ' εκδ., Αθήνα 1965, σ.σ. 211-212). Ο μέγας αυτός υμνογράφος του Βυζαντίου έχει συνθέσει, όπως είναι γνωστό, τον αριστουργηματικό «κανόνα εις την Χριστού γέννησιν» προϊόν λογιοσύνης, θεολογικής εγκράτειας και αναβλυστικού λόγου:

«Νύμφης πανάγνου τον πανόλβιον τόκον, ιδείν υπέρ νουν ηξιωμένος χορός, άγρανλος, εκλονείτω ξένω τρόπω· τάξιν μελωδούσαν τε των Ασωμάτων, Ανακτα Χριστόν, ασπόρως σαρκούμενον» (οπ. παρ., σελ. 281).

Επώνυμοι και ανώνυμοι υμνογράφοι συναγωνίζονται σε ενάργεια και έκσταση, που τους προκαλεί το γεγονός της Γεννήσεως, όπως στα μεγαλυνάρια της εορτής, που δεν είναι γνωστός ο δημιουργός τους:

«Σήμερον η Παρθένος τίκτει τον Δεσπότην ένδον εν τω σπηλαίω. Σήμερον ο Δεσπότης ράκει σπαργανούται, ο αναφής ως βρέφος. Μεγάλυνον, ψυχή μου, της τριουποστάτου και αδιαιρέτου θεότητος το κράτος. Μεγάλυνον, ψυχή μου, την λυτρωσαμένην ημάς εκ της κατάρας» (οπ. παρ. σελ. 281).

Στον ένατον αιώνα ανήκει ο Ιωσήφ ο υμνογράφος, ο και ξένος καλούμενος, τέκνο της μεγάλης Ελλάδας, γεννημένος στις αρχές του αιώνα αυτού στη Σικελία (Θ. Ξύδη: Βυζαντινή Υμνογραφία, Αθήνα 1978, σ.σ. 146, 149). Από τους σημαντικότερους υμνογράφους της βυζαντινής περιόδου είναι ιδιαίτερα γνωστός για τη σύνθεση του θαυμάσιου κανόνα «εις τον Ακάθιστον Υμνον». Αλλά και προεόρτια προσόμοια της Γεννήσεως συνέγραψε ο θεόπνευστος ποιητής, Άγιος κι αυτός της Εκκλησίας.

Εκστατικός και ο Ιωσήφ αναφω-

Λεπτομέρεια από την εικόνα της Γεννήσεως του Χριστού στο ναό της Γεννήσεως στη Βηθλεέμ (φωτ.: Εκδ. «Μίλητος»).

νει: «*Ἡ ἀπειρος σοφία Θεοῦ, τὸν οἶκον αὐτῆς ὑπὲρ νοῦν ἐκ Παρθένου, ἠκολούθησε Χριστὸς καὶ ἔχεται ἐν φάτνη ἀλόγων καὶ Σπηλαίω σαρκί τεχθῆναι ὑπὲρ ἔννοιαν*» (Μηναίων Δεκ. εἰς τὸν Ἑσπερινὸν τῆς ΚΓ').

Ρωμανὸς ὁ Μελωδὸς

Ὁ μέγιστος ὑμνογράφος τοῦ Βυζαντίου Ἅγιος Ρωμανὸς ὁ Μελωδός, ὁ ὁποῖος εὐστόχα ἔχει ἀποκληθεῖ ὡς ὁ «πρίγκηπας» τῶν βυζαντινῶν ὑμνογράφων (Κ. Μητσάκη: Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία, τόμος α', Θεσσαλονίκη 1971, σελ. 257) καὶ

ἡ φιλολογικὴ ἐρευνα ἔδειξε ὅτι ἐζησε στὸν 6ο αἰ., εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι «τὸ χάρισμα τῶν κοντακίων ἔλαβε δι' ἐνυπνίου κατὰ τὴν ἀγρυπνίαν τῶν Χριστουγέννων, ὅτε καὶ συνέθηκε τὸν γνωστὸν, ἰδιόμελον ὕμνον, τὸ ὁποῖον ὁ συναξαριστὴς θεωρεῖ ὡς πρῶτον τῶν ἔργων τοῦ (Τωμαδάκης, ὁπ. παρ. σ.σ. 87-88). Γι' αὐτὸν ἔχουν συνθέσει ἄλλοι ὑμνογράφοι ὕμνους γιὰ νὰ ἐγκωμιάσουν τὸ κοντάκιό του στὴ Γέννηση (ὁπ. παρ. σελ. 88). Ὁχι μόνον ἓνα, ἀλλὰ τρία κοντάκια ἔχει συνθέσει γιὰ τὴ Γέννηση (Ἐϋδης, ὁπ. παρ. σ.σ. 25-41. Τωμαδάκης, ὁπ. παρ. σ.σ. 99-100 καὶ 257-265).

Οἱ ἀριστουργηματικοὶ στίχοι τοῦ εἶναι ταυτισμένοι με τὰ Χριστοῦγεννα, ὅπως τὰ στιχηρὰ προέρχονται με τὰ ὁποῖα μᾶς εἰσάγει καὶ μᾶς καθλώνει σ' αὐτά:

«*Αἱ ἀγγελικὰ προπορεύεσθε δυνάμεις οἱ ἐν Βηθλεὲμ ετοιμάσατε τὴν Φάτνην· ὁ Λόγος γὰρ γεννᾶται, ἡ σοφία προέρχεται, δέχου ἀσπασμόν, ἡ Ἐκκλησία εἰς τὴν χαρὰν τῆς Θεοτόκου· λαοὶ εἰπώμεν· Ἐυλογημένος ὁ ἐλθὼν Θεὸς ἡμῶν, δόξα σοι*». (Μηναίων Δεκ. στιχηρὰ προσόμοια τῶν Αἰνῶν, Ὁρθρὸς τῆς Κ').

Προεόρτια στιχηρὰ ἰδιόμελα ἔχουν γράψει γιὰ τὴ Γέννηση ὁ μοναχὸς Κυπριανὸς ποὺ θεωρεῖται

σύγχρονος τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ φέρεται ὡς ὁ δημιουργὸς τῶν λεγομένων σύντομων στιχηρῶν («*Οἶκος τοῦ Ἐφραθά ἡ πόλις ἡ ἀγία, τῶν προφητῶν ἡ δόξα, εὐτρέπισον τὸν οἶκον, ἐν ὧ το θεῖον τίκτεται*») ὁ Ανατόλιος ὁ Στουδίτης τῆς ἰδίας ἐποχῆς στὸν ὁποῖο ἀποδίδονται τὰ ἀπόστιχα τῆς κυριῶνυμης ἡμέρας καὶ μεθεόρτιο δοξαστικὸ «*Αἶμα καὶ πυρ καὶ ἀτμίδα καπνοῦ...*»), ὁ Ἀνδρέας ὁ Πηρός ἢ Τυφλός, τοῦ 8ου αἰ. κι αὐτὸς ὑμνογράφος («*Χριστοῦ τὰ γενέθλια πιστῶς προεορτάσωμεν...*»), ὁ Βυζαντινὸς ἢ Βύζας **Συνέχεια στὴν 28ῃ σελίδα**

Η Γέννηση του Χριστού. Μικρογραφία του 11ου αι. Πατριαρχική Βιβλιοθήκη Ιεροσολύμων.

Τμήμα από αντίγραφο του περίφημου χάρτη της Μαδηβά με την πόλη των Ιεροσολύμων και τον Οίκο Εφραθά (Βηθλεέμ). Πατριαρχείο Ιεροσολύμων, Αρχιγραμματεία (φωτ.: Εκδ. «Μίλητος»).

Συνέχεια από την 27η σελίδα

(«Φάτην δε υποδέχου τον του λόγου λύσαντα της αλόγου πράξεως ημάς τους γηγενείς...») κ.ά.

Από τους υμνογράφους της εορτής είναι γνωστοί οι εξής: Ιωάννης ο μοναχός, υπό το όνομα του οποίου φέρονται έργα είτε του Δαμασκηνού είτε του περίφημου Μητροπολίτη Ευχαΐτων Ιωάννου του Μαυρόποδος (11ος αι.), είτε ακόμη του Ιωάννου Θηκαρά ή Ιωάννου Αρκλά (Τωμαδάκης, οπ. παρ. σσ 212-213. «Σήμερα ο Χριστός εν Βηθλεέμ γεννάται εκ Παρθένου, Σήμερα ο άναρχος έρχεται...»), Κωνσταντινουπόλεως Γερμανός (7ος-8ος αι. «Μέγα και παράδοξον θαύμα τετέλεσται σήμερα...»), ο πολύς Κοσμάς ο Μαΐουμά ο μελωδός («Χριστός γεννάται, δοξάσατε, Χριστόν εξ ουρανού απαντήσατε...»), ο εξ Ιεροσολύμων Ανδρέας («Ευφραίνεσθε Δίκαιοι, ουρανοί αγαλλιάσθε...», στιχηρά ιδιόμελα των αίνων), ο μέγας Ανδρέας Κρητής, λαμπρός ποιητής του 7ου-8ου αι., υμνογράφος του Μεγάλου Κανόνος (έγραψε το «Αγαλλιόσθω η κτίσις», μεθεόρτιο κανόνα και ιδιόμελα) και βέβαια η Κασσία ποιήτρια του Δοξαστικού ιδιόμελου του Εσπερινού ««Αυγούστου μοναρχήσαντος επί της γης...» 8ος-9ος αι).

Μικροί ή μεγάλοι, γνωστοί ή ανώνυμοι, περίφημοι ή άσημοι, οι υμνογράφοι της Γεννήσεως έχουν εκφράσει με απέριτους στίχους τα σκιρτήματα κάθε χριστιανικής ψυχής μπροστά στο μεγαλείο του Θεού, που έγινε ένας από μας, για να μας χαρίσει τη σωτηρία..., στο θαύμα της σάρκωσης του Λόγου, σ' αυτό που εδώ και 2.000 χρόνια παραμένει το κορυφαίο γεγονός στη ζωή του κόσμου.

Δύο χιλιετίες Χριστιανισμού

Το Πατριαρχείο Ιεροσολύμων πρωτοστατεί στο λαμπρό εορτασμό των 2.000 χρόνων της Ενσαρκώσεως του Κυρίου

Του **Μητροπολίτου Λύδης Τιμοθέου**

Αρχιγραμματέως του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων

ΤΟ ΕΤΟΣ 2000 έχει ήδη προδιαγραφεί ως ιστορικός σταθμός διά την πορείαν του Χριστιανισμού, εφ' όσον κατ' αυτό συμπληρούται διςχιλιετία από της κατά σάρκα Γεννήσεως του Θεανθρώπου Χριστού και η Εκκλησία εισέρχεται εις την τρίτην μετά Χριστόν χιλιετίαν.

Χωρίς να εξετάζη τας λεπτομερείας διά τον ακριβή χρόνον κατά τον οποίον έλαβε χώραν το κοσμοσωτήριον γεγονός της ενανθρωπήσεως του Σωτήρος, με τας οποίας ασχολούνται εκκλησιαστικοί ιστορικοί και έξω εκκλησιαστικοί παράγοντες, ως οι αστρονόμοι και άλλοι επιστήμονες, η Μία, Αγία, Καθολική και Αποστολική Εκκλησία, όπως και άλλαι ετερόδοξοι ομολογίαι, οργανισμοί και ομάδες φέρουσαι την επωνυμίαν της Χριστιανικής των ταυτότητος, προετοιμάζεται να εορτάση την ευλογημένην ταύτην επέτειον.

Την πρωτοβουλίαν των εορτασμών ανέλαβεν η Αγιοτάτη Εκκλησία των Ιεροσολύμων, ως έχουσα υπό την άμεσον επιστασίαν και διακονίαν Αυτής τους ηγιασμένους Τόπους, εις τους οποίους διεδραματίσθη το απολυτρωτικόν έργον του Θεού διά τον άνθρωπον και εις τους οποίους περιλαμβάνεται το ιερόν Προσκύνημα του Ευαγγελισμού εν Ναζαρέτ, το Θεοδέγμον Σπήλαιον «ένθα ετέχθη ημίν Σωτήρ» (Λουκ. 2,11), η φάτνη των αλόγων, το χωρίον των ποιμένων, όπου ήσαν «φυλάσσοντες φυλάκας της νυκτός» (Λουκ. 2,9), το Κάθισμα, εις το οποίον κατά την θρησκευτικήν παράδοσιν ανεπαύθη η Παναγία καθ' οδόν προς την Βηθλεέμ και άλλα Προσκυνήματα σχετιζόμενα με την νηπιακήν ζωήν του αιωνίου Ζωοδότου Χριστού.

Πανορθόδοξος χαρακτήρας

Την απόφασιν της Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων εκοινοποίησεν εις τους Προκαθημένους των αδελφών Αυτοκεφάλων Ορθοδόξων Εκκλησιών ο Μακαριώτατος Πατριάρχης Ιεροσολύμων κ.κ. Διόδωρος ο Α' διά Πατριαρχικών Γραμάτων από 8ης Ιουλίου του έτους 1994, διά των οποίων εγνώριζεν την πρόθεσιν του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων, «ίνα προσδώση ταις εορταστικαίς ταύταις εκδηλώσεσι Πανορθόδοξον χαρακτήρα» και προσεκάλη τούτους «ίνα συμμετάσχωσι δι' αντιπροσώπων εις τας Πανορθόδοξους συναντήσεις προς επεξεργασίαν του προγράμματος και ετοιμασίαν των εορτασμών», καθότι αύται τυγχάνουν περιλαμπρος ευκαιρία «ίνα η καθ' όλου Αγιοτάτη Ορθόδοξος

Η Α.Θ.Μ. ο Πατριάρχης Ιεροσολύμων Διόδωρος ο Α' με τους δημάρχους της περιοχής Ιεροσολύμων.

ημών Εκκλησία ηνωμένη εν τω συνδέσμω της αγάπης ολοκληρώση την διςχιλιετή γόνιμον και σωτήριον Αυτής πορείαν και νέαις δυνάμεσι σθεναρώς εισέλθη ως εν σώμα εις την τρίτην χιλιετίαν διακηρύσσουσα το Ευαγγέλιον της αγάπης και μαθητεύουσα πάντα τα έθνη». Απασαι αι Ορθόδοξοι Εκκλησίαι προθύμως ανταπεκρίθησαν εις το προσκλητήριον τούτο κέλευσμα, και συνεχάρησαν τω Πατριαρχείω Ιεροσολύμων επί τη πρωτοβουλίαι ταύτη.

Ούτως, από 23ης έως 26ης μηνός Οκτωβρίου του έτους 1995, συνήλθον εν Ιεροσολύμοις εις άτυπον

Συνάντησιν οι εκπρόσωποι των Ορθοδόξων Εκκλησιών διά να θέσουν τας βάσεις της συνεργασίας αυτών, προς αρτιωτέραν κατάρτισιν του προγράμματος των εορταστικών εκδηλώσεων.

Κατά τας συζητήσεις της Συναντήσεως εκείνης οριοθετήθη και η Θεολογική διάστασις του εορτασμού, καθότι εις την Ορθόδοξον Δογματικήν το Μυστήριον της Ενανθρωπήσεως του Κυρίου επαναλαμβανόμενον εκφράζεται διαχρονικώς εις το Μυστήριον της Θείας Ευχαριστίας όπου αναβιούται η ζωή του Χριστού από του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου μέχρι

και της εις ουρανούς αναλήψεως Αυτού, της Πεντηκοστής και της ιδρύσεως της Εκκλησίας και εις το οποίον ο πιστός καλείται να μετέχη ενεργώς και να μεταλαμβάνη του Σώματος και του Αίματος του Κυρίου, ίνα επιτυγχάνεται η ποθουμένη ένωσις μετ' Αυτού λέγοντος «ο τρώγων μου την σάρκα και πίνων μου το αίμα εν εμοί μένει, καγώ εν αυτώ» (Ιωάν. 6,56).

Επομένως, η επέτειος των Χριστουγέννων του έτους 2000 δεν είναι παρά μία επανάληψις της καθημερινής βιώσεως της Σαρκώσεως του Θεού Λόγου. Διά του εορτασμού τούτου δεν επιδιώκεται η εντυπωσιακή επίδειξις της δυνάμεως της Ορθοδοξίας ούτε η επιβολή Αυτής διά φαντασμαγορικών εκδηλώσεων απομιμήσεως δυτικών προτύπων, αλλ' αναζητείται μία εισέτι έκφρασις ενότητος της Εκκλησίας εν τω προσώπω των Προκαθημένων των Ορθοδόξων Εκκλησιών, οι οποίοι, τη συναινέσει των περί Αυτών Ιερών Συνόδων, θα ενωθώσι πέριξ του Κοινού Ποτηρίου εις τον γεωγραφικόν τόπον, ένθα «ανέτειλεν ο Ηλιος της Δικαιοσύνης, Χριστός ο Θεός ημών φωτίζων τους εν σκότει».

Επιτροπή Αρχιερέων

Εις την αυτήν Συνάντησιν διαμορφώθησαν σκέψεις, αι οποίαι υπεβλήθησαν διά του Πατριάρχου Ιεροσολύμων εις τους Προκαθημένους των Ορθοδόξων Εκκλησιών. Εις ταύτας απεφασίσθη η σύστασις Συντονιστικής Επιτροπής αποτελουμένης εξ ενός εκπροσώπου - Αρχιερέως εκάστης των Εκκλησιών και κατηρτίσθησαν προγράμματα

Συνέχεια στην 30η σελίδα

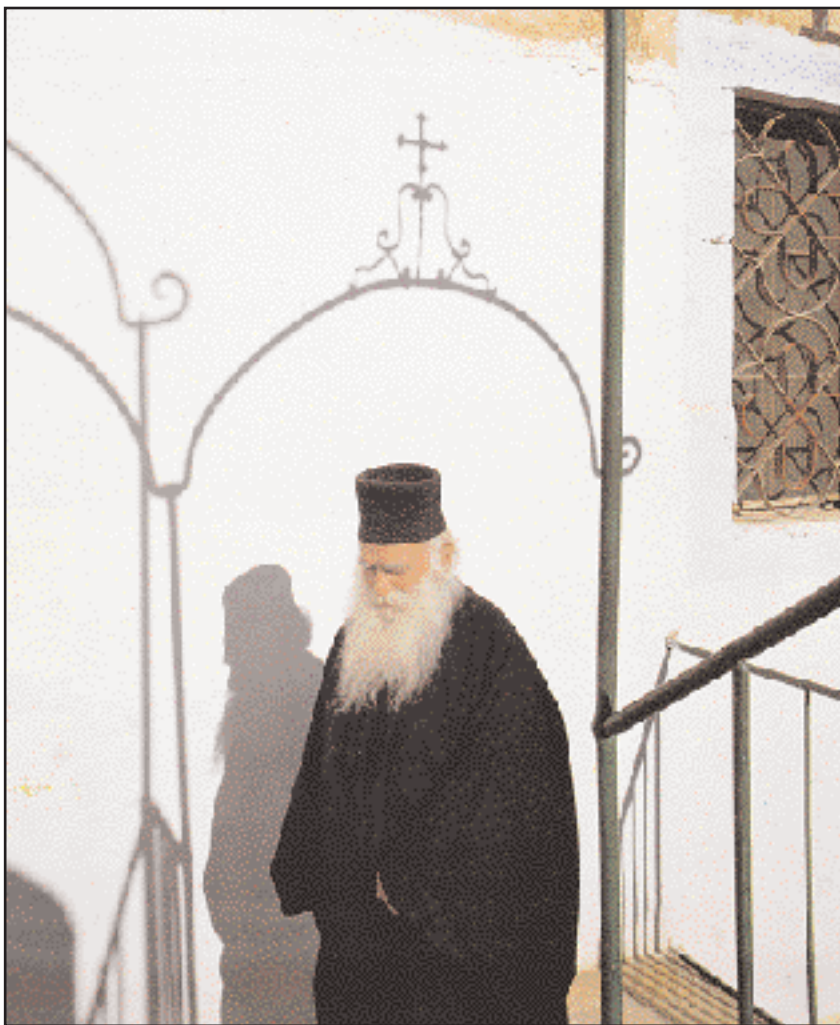
Η Μονή του Προφήτου Ηλίου στο δρόμο προς τη Βηθλεέμ. Εδώ σταματά για λίγο και η πατριαρχική πομπή την παραμονή των Χριστουγέννων προερχόμενη από τα Ιεροσόλυμα προς Βηθλεέμ. Η πομπή αυτή συμβολίζει επίσης το ταξίδι των Τριών Μάγων. Αλλωστε σ' αυτήν την περιοχή ξαναείδαν οι Μάγοι το αστέρι που τους οδήγησε στον νεογέννητο Βασιλέα του κόσμου.

Η Α. Θ. Μ. ο Πατριάρχης Ιεροσολύμων Διόδωρος Α' (φωτ.: Εκδ. «Μίλητος»).

Οι ιερείς του Πατριαρχείου παρατεταγμένοι σε δύο σειρές περιμένουν την προσέλευση του Πατριάρχη για την τελετή των Χριστουγέννων στην πλατεία έξω από το ναό.

Ο Αρχιμανδρίτης Σεραφείμ, πνευματικός της μονής της Λαύρας του Αγίου Σάββα, στον οποίο το Πατριαρχείο ανέθεσε την αναστήλωση και ανακαίνιση του χώρου του αρχαίου Προσκυνηματος (φωτ.: Εκδ. «Ε. Τζαφέρης» Α.Ε.).

Εικόνα της Γεννήσεως του Χριστού τοποθετημένη παλαιότερα στο Αγιο Σπήλαιο.

Παλαιστίνιοι Πρόσκοποι κατά την υποδοχή του Πατριάρχη στη Βηθλεέμ.

Συνέχεια από την 29η σελίδα

λειτουργικού, επιστημονικού και εκκλησιαστικο-καλλιτεχνικού χαρακτήρος, όπως α) Σύναξεις Προκαθημένων των Ορθοδόξων Εκκλησιών εις Ιεροσόλυμα και Πατριαρχικόν συλλειτουργόν εις το Θεοδέγμον Σπήλαιον της Αγίας Βηθλεέμ, β) Λατρευτικά εκδηλώσεις, κηρύγματα και αγιαστικά πράξεις υπό

των Ορθοδόξων Εκκλησιών διά την ευρύτεραν γνωστοποίησιν των εκδηλώσεων, γ) Διοργανώσεις Θεολογικών Συνεδρίων, Εκθέσεων (Εικόνων, Κειμηλίων και Χειρογράφων), Συναυλιών, δ) Διαγωνισμός εικονογραφίας και ζωγραφικής, ε) Εκδόσεις εορταστικών Τόμων, Λευκωμάτων και ειδικών αναμνηστικών, στ) εκτύπωσης φυλλαδίων και διαφημι-

στικής «αφίσσας», ζ) Κοπή ειδικού μεταλλίου και έκδοσις ειδικής σειράς Γραμματοσήμων, η) Ανέγερσις ειδικού Μνημείου εν Βηθλεέμ και θ) Παραγωγή οπτικο-ακουστικού υλικού σχετικού με την Γέννησιν και την ιστορικήν πορείαν της Εκκλησίας.

Ταύτα γενικώς ενεκρίθησαν υπό των κατά τόπους Ορθοδόξων

Εκκλησιών, αι οποίαι και διώρισαν τους εκπροσώπους Αυτών διά την Συντονιστικήν Επιτροπήν.

Αύτη συνήλθεν εις πρώτην Σύσκεψιν εν Ιεροσολύμοις από 21ης έως 23ης μηνός Ιανουαρίου 1997, υπό την Προεδρίαν του Σεβασμιωτάτου Γέροντος Μητροπολίτου Καισαρείας κ. Βασιλείου, προέδρου της εορταστικής Επιτροπής του

Πατριαρχείου Ιεροσολύμων και επεξηργάσθη το Πρακτικόν της ατύπου Συναντήσεως των εκπροσώπων των Ορθοδόξων Εκκλησιών και επέφερε τροποποιήσεις τινάς.

Ἡδη τον Οκτώβριον του λήγοντος ἔτους εἰς τὴν Δευτέραν Σύσκεψιν τῆς Συντονιστικῆς Επιτροπῆς διεμορφώθη οριστικῶς τὸ πρόγραμμα των ἐκδηλώσεων, εἰς τὰς οποίας περιλαμβάνονται πάσαι αἱ προμνημονευθεῖσαι καὶ ἐξειδικεῦθη ὁ χαρακτήρ των δύο Πανορθοδόξων Συμποσίων α) ἐν Ναζαρέτ κατὰ μὴνα Μάρτιον τοῦ 1999 με θέμα: «Ευαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου – Ἐνανθρώπησις Θεοῦ Λόγου» καὶ β) ἐν Ιεροσολύμοις κατὰ τὴν Πεντηκοστήν τοῦ ἔτους 2000 με θέμα: «Ἡ μαρτυρία τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν τρίτην μετὰ Χριστὸν χιλιετίαν».

Διηυκρινίσθη δε, ὅτι τὸ συλλεῖτουργον των Προκαθημένων των Ορθοδόξων Εκκλησιῶν εἰς τὴν Βασιλικὴν τῆς Γεννήσεως ἐν Βηθλεὲμ θα λάβῃ χώραν τὴν νύκτα των Χριστουγέννων κατὰ τὸ παλαιὸν εορτολόγιον τὴν 24ην πρὸς 25ην Δεκεμβρίου 1999, ἡμερομηνίαν ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν 6ην πρὸς 7ην Ἰανουαρίου 2000 τοῦ νέου εορτολογίου.

Ἡ ἐκτέλεσις πάντων των προταθέντων σχετίζεται καὶ με τὰς οικονομικὰς δυνατότητας, τὰς οποίας ἔχει ἡ Συντονιστικὴ Επιτροπὴ, εἰς τὸ ταμεῖον τῆς οποίας θα συμβάλουν ἔστω καὶ συμβολικῶς πάσαι αἱ Ορθόδοξοι Εκκλησίαι, αἱ οποῖαι θα συνεισφέρουν ἐπίσης καὶ διὰ τὸν ὑπὸ ἀνέγερσιν Ναὸν ἐν Βηθλεὲμ, ἀφιερωμένον εἰς τὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου Χριστόν.

Τέλος, ἡ ἐπιτυχία των προγραμματιζομένων ἐξαρτάται ἀπὸ τὴν σύμπνοιαν καὶ τὴν ἐγρήγορσιν των Μελῶν Εκκλησιῶν εἰς τὴν ευσαιθη-

Ὁ πατριαρχικὸς ναὸς τοῦ χωρίου των Ποιμένων.

τοποίησιν τοῦ Ορθοδόξου πληρώματος, ἵνα τοῦτο συμμετάσχη εἰς τὰς ἐκδηλώσεις ἔχον τὴν συνειδησιν ὅτι οὕτω σφραγίζεται διὰ τῆς χάριτος καὶ τῆς εὐλογίας, τῆς ἀπορροῦσης ἀπὸ τὰς ἁγιαστικὰς πράξεις καὶ τὰς ἱεράς θεωρίας, αἱ οποῖαι ἐμπνέουν καὶ ἐμψυχώνουν αὐτὸ εἰς τὸν διεξαγόμενον ἀγῶνα διὰ τὴν τελείωσιν καὶ ἀπὸ τὰ πατερικὰ βιώματα, πλουσιώσῃ ἐνυπάρχοντα εἰς τὴν Ορθόδοξον Εκκλησίαν.

Κοινὴ ἐξάλλου κατὰ τὰς συναντήσεις των εκπροσώπων των Ορθοδόξων Εκκλησιῶν εἶναι ἡ ἀποψις ὅτι οἱ

εορτασμοὶ δὲν θα ἔχουν θριαμβολογικὸν χαρακτήρα, ἀλλὰ θα ἀποσκοποῦν νὰ προτρέψουν τοὺς μεν πιστοὺς εἰς τὸ νὰ βιώσουν ἐπι εντονώτερον τὸ νόημα τῆς Σαρκώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου, τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ, ἔνεκα τῆς οποίας ἐξαπέστειλε τὸν Υἱὸν Αὐτοῦ «ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υιοθεσίαν ἀπολάβωμεν» (Γαλ. 4,5) καὶ εἰς τὸ νὰ δώσουν τὴν εὐκαιρίαν εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, οἱ οποῖοι δὲν ἤκουσαν ἢ δὲν εἶχον δώσει σημασίαν εἰς τὸ κήρυγμα τῆς ἐνανθρωπίσεως τοῦ Κυ-

ρίου νὰ ἀφυπνισθοῦν καὶ νὰ συνειδητοποιήσουν ὅτι «ετέχθη ἡμῖν Σωτῆρ» (Ματθ. 2,11) καὶ ἐδόθη ἡμῖν ἰσως, ὅς ἐστὶ Χριστὸς ὁ Κύριος.

Στὴν ολοκλήρωσιν τοῦ ἀφιερώματος θερμῆ καὶ συνεχῆς στάθηκε ἡ βοήθεια ποὺ προσέφερε ὁ κ. **Αγαμέμνον Τσελίκας** με τὶς σημαντικὰς ὑποδείξεις του καὶ τὸ φωτογραφικὸ υλικὸ ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο του. Ευχαριστοῦμε, ἐπίσης, θερμὰ τοὺς Ἐκδοτικούς Οἴκους «**Μίλητος**», «**Ε. Τσαφῆρος Α.Ε.**» καὶ «**Οὐλὸς**» καθὼς καὶ τοὺς συνεργάτες τοῦ Μορφωτικοῦ Ἰδρυματός τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης.

Το «Κάθισμα» τῆς Παναγίας

Τοῦ **Μητροπολίτου Λύδης Τιμοθέου**

Αρχιεραμεινῶν τῶν Πατριαρχείων Ιεροσολύμων

ΕΝΑ ΠΑΝΑΡΧΑΙΟΝ προσκύνημα τῆς Χριστιανωσύνης ἐρχεται καὶ πάλιν τὰς ἡμέρας ταύτας εἰς τὸ προσκῆνιον τῆς επικαιρότητος. Πρόκειται διὰ τὸν χώρον εἰς τὸν οποίον ἡ θρησκευτικὴ τοπικὴ παράδοσις τῆς Ἁγίας Γῆς διατηρεῖ τὴν μνήμην ὅτι ἡ Παρθένος Μαρία ἐστάθμευσε διὰ νὰ ἀναπαυθεῖ κατ' ὁδὸν πρὸς τὴν Ἁγίαν Πόλιν Βηθλεὲμ, ὅπου ἐγέννησε τὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου. Αἱ ρίζαι τῆς παραδόσεως αὐτῆς ἡ οποία ἦτο ευρύτατα διαδεδομένη εἰς τὴν Εκκλησίαν ἀνάγεται εἰς τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνας.

Παρά τὸ γεγονὸς ὅτι οὐδεὶς των ἱερῶν Ευαγγελιστῶν ἀναφέρει τὸ γεγονὸς, ἐν τούτοις τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα περὶ τῆς παραδόσεως ταύτης, ἡ οποία περιγράφεται εἰς τὸ ἀπόκρυφον τοῦ Ἰακώβου (3,17), ἦτο τόσον βαθύ, ὥστε μία Ἀρχόντισσα γνωστὴ με τὸ ὄνομα Ἰκελία, με τὴν ἄδειαν τοῦ Πατριάρχου Ιεροσολύμων Ἰουβενάλιου ἀνήγειρε τὸ 451 (κατ' ἄλλους ἐνωρίτερον περὶ τὸ 130) παμμεγέθη οκταγωνικὸν ναὸν πρὸς τιμὴν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, περιλαβόντα εἰς τὸ κέντρον αὐτοῦ τὴν πέτραν «τὸ Κάθισμα» τῆς Παναγίας (Dr. Von Riess: «Κάθισμα παλαιὸν καὶ ἡ λεγομένη στέρνα των Μάγων στον Προφήτη Ἡλία» μετὰφρασις ὑπὸ Αρχιμ. Αριστάρχου ἐν Νέα Σιών, τεύχος ΠΣΤ', ἔτος 1991, σελ. 227-232).

Διὰ τὸν Ναὸν αὐτὸν ὑπάρχουν ἀφθονοὶ μαρτυρίες, ὅπως 1) εἰς τὸν βίον τοῦ Ἁγίου Θεοδοσίου τοῦ Κοινοβιάρχου, ὁ οποίος κατ' ἀρχὰς παρέμει-

νεν εἰς τὸ πέριξ τοῦ Ναοῦ Μοναστήριον (Σιναῖτου Συμεώνος τοῦ Μεταφραστοῦ) περίπου τὸ 475 μ.Χ., 2) εἰς τὸ κείμενον τοῦ προσκυνητοῦ Θεοδοσίου, 530 μ.Χ. καὶ 3) εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τοῦ Ρώσου προσκυνητοῦ Δανιὴλ, περὶ τὸ 1115 μ.Χ., ὅπου γίνεται λόγος δι' ἐρείπια Ναοῦ, ἡ καταστροφὴ τοῦ οποίου τοποθετεῖται περὶ τὸν ὄγδοον αἰῶνα.

Εἰς τὸν Ναὸν αὐτὸν ἐτελείτο κατ' ἀρχὰς ἡ εορτὴ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου τὴν 15ην Αυγούστου καὶ ἀργότερον δύο ἐπίσημοι εορταῖ, τὴν 13ην Αυγούστου καὶ τὴν 2αν ἢ 3αν Δεκεμβρίου (προφανῶς κατὰ τὴν εορτὴν τὸν Εἰσοδίων, ἡ οποία συμπίπτει σήμερον με τὸ παλαιὸν εορτολόγιον, τὸ οποίον ἀκολουθεῖ ἡ Εκκλησία Ιεροσολύμων). Μάλιστα ἡ Ἰκελία εἶχε καθιερώσει διὰ τὸ προσκύνημα αὐτὸ καὶ πορείαν λαμπαδηφορίας (Rina Avner: «Ἡ ἐκ νέου ἀνακάλυψις τῆς Εκκλησίας καὶ τοῦ Μοναστηρίου τοῦ «Καθίσματος», Μετὰφρασις ἐκ τοῦ Εβραϊκοῦ ὑπὸ Αρχιμ. Αριστάρχου, ἐν Νέα Σιών, ὡς ἀνωτέρω).

Ἐκτοτε ἡ θρησκευτικὴ αὐτὴ παράδοσις διεσώθη μέχρι καὶ τὴν ἡμερῶν ἡμῶν ἀφ' ἐνός μεν προφορικῶς, ἔνθα δεικνύεται ὁ χώρος εἰς τὸν οποίον ἀνεπαύθη ἡ Παναγία, με παρηλλαγμένην ἀργότερον τὴν ἐκδοχὴν ὅτι καὶ ἐκεῖ ἐστάθμευσαν καὶ οἱ Μάγοι, ἔνθα ἐπανήρουν τὸν ἀστέρα, ὁ οποίος ὠδήγησεν αὐτοὺς εἰς τὸν Γεννηθέντα Σωτῆρα Χριστόν, ἀφ' ἐτέρου δε τελετουργικῶς, καθότι ὁ Πατριάρχης Ιεροσολύμων οδεύων τὴν παραμονὴν των Χριστουγέννων πρὸς Βηθλεὲμ διὰ τὴν τελετὴν τῆς πανηγύρεως κατ' ἔτος, σταθεμεῖει διὰ νὰ ἀναπαυθῆ εἰς τὸν αὐτὸν τόπον, ὅπως ἀναφέρου-

σιν ὅλοι αἱ περιγραφαὶ διὰ μέσου των αἰῶνων καὶ τὰ ἐπίσημα συγγράμματα τῆς τελετῆς των Χριστουγέννων διὰ τοὺς κυβερνητικοὺς παράγοντας.

Τὴν παράδοσιν ταύτην καὶ τὰς μαρτυρίας των ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων με τὰς υποθέσεις των ἐπιστημόνων ἀρχαιολόγων, οἱ οποῖοι ἐποθετοῦν περίπου τὴν περιοχὴν τοῦ «Καθίσματος» ἤλθε νὰ ἐπιβεβαιώσῃ ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη, ἡ οποία ἔφερεν εἰς τὸ φῶς τὸ πανάρχαιον τοῦτο προσκύνημα, τὸ οποίον εὐρίσκειται ἐντὸς τῆς κτηματικῆς περιουσίας τοῦ Πατριαρχείου Ιεροσολύμων (Ἱεροῦ Κοινοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου).

Αἱ ἀνασκαφαὶ ἤρχισαν μερικῶς τὸ 1992 ἀπὸ τὰς οποίας ἀπεκαλύφθη μικρὸν μέρος των μωσαϊκῶν καὶ ἐσταμάτησαν. Τὸ θέρος τοῦ 1997 με τὴν ἀδειαν τοῦ Πατριάρχου Ιεροσολύμων κ.κ. Διοδώρου τοῦ Α', ἡ Ἰσραηλινὴ Ἀρχαιολογικὴ Ἀρχὴ ἀνέλαβεν ἐκ νέου τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ χώρου ὑπὸ τὴν εὐθύνην τῆς ἀρχαιολόγου κ. Ρίνας Ἀβνέρ, αἱ οποῖαι καὶ ἀπεκάλυψαν τὸ «Κάθισμα» καὶ ωραιώτατα μωσαϊκὰ ἐπὶ τοῦ δαπέδου.

Ἀναμφιβόλως τὸ γεγονὸς θεωρεῖται μεγάλῃς θρησκευτικῆς σημασίας διὰ τὴν χριστιανικὴν κοινωνίαν, καθότι λαμβάνει χώραν τὴν παραμονὴν τῆς δισχιλιετοῦς ἐπετείου ἀπὸ τῆς κατὰ σάρκα Γεννήσεως τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ καὶ ἐντάσσεται εἰς τὰ πλαίσια των ἐκδηλώσεων, αἱ οποῖαι διοργανοῦνται ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου Ιεροσολύμων με Πανορθόδοξον συμμετοχὴν διὰ νὰ εορτασθῆ ἡ κοσμοσωτήριος Σάρκωσις τοῦ Θεοῦ Λόγου.